

På Hapsalsjön

Foto Kaleb Anderssons samling

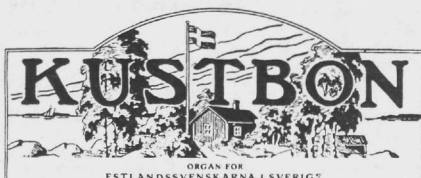
Vägen

Från Spithamn längst i norr slingrade en vit väg genom Nuckö socken till Österby brygga. Den gick genom skogarna, där ångsullen speglade sig i tjärnarna, och över moarna, där tallarna stod raka som tändstickor. Den passerade korset över roslebornas väg till ängsmarkerna och fortsatte sedan genom Bergsby, Ölbäck, Paj och Rickul ut till Luxlagge, där havet öppnade sig framför den vägfarande. Så kom Fältet, den stora Nucköslätten, som sluta-

de vid Nuckö kyrka, efter att man hade passerat kyrkbyn Gutanäs. Andra byar skymtade på håll. Sedan var det Hosby och Birkas, innan man efter tre mils färd kom till Österby och Hapsalsjön.

Detta var vägen till Hapsal, vacker när naturen stod i sommarskrud, ödslig och besvärlig när vinterstormarna drog fram över Fältet. Men en slädfärd över Hapsalsjön var ofta en upplevelse i gnistrande vinstersol.

E.L.

Förbindelselänk för

Estlands svenskar

Utgiven av Kulturföreningen

SVENSKA ODLINGENS

VÄNNER

Redaktör: *Edvin Lagman*

Sekreterare och ansvarig utgivare:

Hugo Mickelin

I redaktionen: *Tomas Dreijer*

Göran Treiberg

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned

113 42 Stockholm

Tel. 32 48 78

Kustbons & SOVs postgiro

35 13 11 - 6

1980 utkommer Kustbon med

fyra nummer

Prenumerationspris 30 kronor

Dödsannonser 60 kronor

Övrig annonsering:

1/1 250:- 1/2 130:-

1/4 65:- 1/8 40:-

ISSN 0345-6706

Civiltryckeriet, Köping 1980

**Öppettider för SOV:s
och Kustbons expedition:
måndag-fredag kl 8-14**

**Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm Tel 08-32 48 78**

Innehåll

Vägen av <i>E. L.</i>	1
Julkinken av <i>Nils Linderstam</i>	2
Det skickelsedigra 40-talet av <i>Elmar Nyman</i>	3
Några drag ur estlandssvenskarnas liv av <i>Johan Nymann</i>	10
Stor-Harga av <i>E. N.</i>	11
Vargmossen av <i>Anders Lindström</i>	11
Fridolf Isberg av <i>Edvin Lagman</i>	12
Nargöbornas tvångsflyttning 1940. Ett tillägg av <i>E. Lagman</i>	13
Finlands väg efter vinterkriget av <i>Edvin Lagman</i>	14
Höstfesten av <i>H. M.</i>	14
40-årsjubilerande Rågöbor av <i>Karin</i>	15
Från hembygdsdagen. Bilder av <i>Ronnie Ericson</i>	16
Brev från Mallorca av <i>E. L.</i>	17
Kallelse till årsmöte	17
Hyllning till <i>Agnes Hermansson</i> av <i>Thomas Lorentz</i>	18
Herbert Sundin avliden av <i>Thomas Lorentz</i>	19
Olof J. Andersin av <i>Hans Krönström</i>	19
Petter Annas död av <i>Hugo Mickelin</i>	19
Marie Under död av <i>Hugo Mickelin</i>	20
Med konvoj mot öster av <i>Herbert Lagman</i>	20
Estland i Nordiska museet av <i>H. M.</i>	21
Familjenytt	22
Bemärksedagar	24

Nils Linderstam

JULKINKEN

Runös skolbarn på vinterutflykt 1929

Foto G. Schantz

Peter, "gardan" på Berens, låg sjuk. Några veckor förut hade han med yxan hyggit sig i knäet. Det var ett svårt hugg. En dag låg han till sängs. Men när blodflödet stannade och ingen värk kändes, så tyckte han, att det var veklign att ligga längre. Och så gick han uppe och haltade några dagar, tills sårinflammationen tvang honom tillbaka till sängen igen. Den 60-årige nordiske resen, som aldrig förr i sitt liv vetat av någon sjukdom, han låg där nu bunden av sina plågor.

På julafton besökte jag honom som vanligt. När jag sedan reste mig upp för att taga avsked, frågade han, om jag ville sitta kvar ännu en liten stund och se på, när "kinken" kom.

Kinken, det är runöbarnens jultomte. Om honom hade jag dagarna före jul hört så mycket underbart berättas. Och jag blev mycket glad att få göra närmare bekantskap med honom.

Kinkens ankomst föregås av "julgåsans". Hon kommer till julbastun och är barnens förskräckelse. Ty hon kommer med ris i handen. Och då måste barnen, ett och ett i sänder, läsa upp någon vers ur minnet. Den som stappalar, han får smaka riset och hotas med, att kinken blir borta. Men kan man läxan ordentligt, så får man beröm och

löfte om, att kinken snart skall komma med sina rara gåvor.

Medan jag satt hos gardan, var husfolket i julbastun. Då de kommo tillbaka skulle kinken snart komma efter med julgåvorna åt de små sonbarnen, Elisabet och Lihl-Peter, om eljes julgåsan varit nöjd med dem. När dörren öppnades var därför gubbens första fråga, vad julgåsan sagt om barnen. Och Peter berättade med tindrande ögon, att han hade inte alls fått ris, och inte Elisabet heller. De hade kunnat sina verser "duchtit prächtit".

Och kinken kom också. Med ett långt skägg av blånor och klädd i en vrängd rock trädde han in över den höga tröskeln. Långsamt och högtidligt skred han fram över det grovhyvlade golvet. I ena handen bar han en korg och i den andra en halmkärve.

Med en röst, som liknade åskans mullrande, begärde han först att få höra barnens verser. Lihl-Peter deklamerade långsamt och entonigt: "Gud, som haver barnen kär . . ." Blott en liten skälvning i rösten gav tillkänna stundens allvar. Ögonen sökte under tiden nyfiket korgen, där klapparna lågo.

Sedan kinken förklarar, att han var belåten med de svar han fått, förmana-

ELMAR NYMAN

DET SKICKELSEDIGRA 40-TALET

TANKAR AKTUALISERADE MED ANLEDNING AV DOKTOR LUDWIG LIENHARDS BORTGÅNG I
AUGUSTI 1980

Säkert förknippar de flesta estlandssvenskar – och många ester – Ludwig Lienhards namn med de dramatiska transporterna med motorseglaren "Juhan" under sommaren 1944. Han var den som kunde rädda människor till ett bättre liv. Men det kanske inte är så många som vet att hans namn också är intimt förknippat med utformningen av det program som skulle reglera den svenska minoritetens framtid i *Estland*. Vi vet att tyskarna lika litet som ryssarna var intresserade av att ge estlandssvenskarna utresetillstånd till Sverige, men att deras principiellt negativa inställning till utflyttningen uppluckrades undan för undan. Vad låg bakom denna attitydförändring? Diplomati eller humanitet? Hade den samband med den successivt avtagande krigslyckan? Kanske var det motsättningarna mellan olika fraktioner i det tyska ledargarnityret som möjliggjorde överflyttningen? Vilken roll spe-

lade Lienhard i dessa sammanhang? Kan det vara riktigt att den stora evakueringen under sommaren 1944 skedde bakom den tyska riksregeringens rygg – i det välkontrollerade hitlertyska samhället? Och slutligen – hur såg det ursprungliga program ut som skulle ha tillämpats om svenskarna stannat kvar i ett tyskt Estland?

Svaren på alla dessa frågor – i den mån de nu kan ges – får självfallet bli mycket preliminära liksom framställningen måste bli skissartad. Man kunde tro att ett så intressant ämne som det vi nu tar upp skulle ha behandlats utförligt av forskare och memoarskrivare. Så är tyvärr inte fallet. Av de centrala figurerna i överflyttningdramat har endast Carl Mothander och dr Peter Kleist publicerat sina minnen. Ludwig Lienhards anteckningar från krigstiden har hittills inte offentliggjorts. Svenskt källmaterial saknas dock inte – i detta ingår bl.a. också åtskilliga

uttalanden från Lienhard, som visar hur han själv såg på sina insatser för Estlands svenskar. Från sovjetestniskt håll har antytts att man i sina arkiv har tillgång till åtskilligt källmaterial som har att göra med estlandssvenskarnas överflyttning. Likaså torde de tyska arkiven rymma värdefulla upplysningar till estlandssvenskarnas historia under andra världskriget. Vi kan bara hoppas att ämnet finner författare.

Den tyska krigsbyråkratin var som bekant mycket invecklad. Det var inte lätt att orientera sig mellan olika nivåer i hierarkin eller att hitta till de rätta personerna. Ofta stötte man på parallellorganisationer, som inte hade en aning om varandras verksamheter. Det är inte otänkbart att just dessa förhållanden kan ha bidragit till lösningen av det estlandssvenska problemet.

Följande skiss illustrerar vilket konglomerat av myndigheter det fanns att ta hänsyn till:

1 – central nivå:

riksregeringen i Berlin (f.a. intresserar oss Ostministerium med Alfred Rosenberg som chef och dess politiska avdelning för Östeuropa med dr Peter Kleist i ledningen)

2 – regional nivå:

rikskommissariatet Ostland, omfattande generalkommissariatet Estland, Lettland, Lithauen och Vitryssland (chef: Heinrich Lohse, Riga)

3 – distriktsnivå:

generalkommissariatet Estland (chef: SA-Obergruppenführer generalkommissarie Karl Litzmann, Reval)

4 – lokal nivå:

s.k. områden (som förestods av gebytskommisariater). Inom följande områden fanns estlandssvenskarna:

- Ösel-Vik, dit bl.a. Ormsö, Nuckö, Rickul, Odensholm och Runö hörde;
- Harrien, som bl.a. omfattade Vippall, Korkis, Rågöarna och Nargö samt
- staden Reval.

de han barnen att alltid vara flitiga och snälla. Därpå lämnade han dem var sin andel av korgens innehåll.

Själv var jag också mycket nyfiken att få se kinkens gåvor. Där fanns dockor och kakor och ett munspel. Jag var så upptagen att beskåda härligheten, att jag överraskad ryckte till, när Lihl-Peter som en pil for förbi mig i riktning mot dörren, handlost kastade sig över halmkärven, ryckte den ur kinkens hand och bar den till sin system, stolt som en kung.

Se, kärven måste man noga akta på. För kinken den med sig ut, då tager han julen med sig. Men stannar kärven kvar, så stannar julen kvar. Halmen skall genast bredas ut över golvet. Där ligger den sedan över de tre stora helgdagarna.

Julklapparna få barnen leka med, så länge halmen ligger på golvet. Natten till fjärdedag jul medan barnen sova för kinken bort klapparna igen. Och sedan, när nästa julafton kommer, äro

de lika nya och kära som förr. I många gårdar finnas julgåvor, som flera släktled igenom spritt julglädje bland barnen.

Och gamle Peter, han glömde den aftonen sina plågor. Kanske var det barnbarnens glädje, som tog bort dem för en stund. Eller kanske tänkte han på den tid, då han själv var Lihl-Peter och fick rycka kärven från kinken. Och jag mindes Runebergs ord:

"Gammal tro och gamla seder höll det hemmet varmt och ungt. Stilla allvar var hans yta; såg man i hans blick likväl, sågs den, som i speglar bryta glädjen i hans barnasjäl."

Nils Linderstam var under en kortare period (nov. 1918–sept. 1919) kyrkoherde på Runö. Fram till hösten 1923 var han sedan kyrkoherde i svensk-finska församlingen i Reval (tillika prost i svenska kontraktet), varefter han återvände till Sverige. Käseriet om julkinken skrevs 1928 för den lilla **Jultidning för svenskarna i Estland** men handlade uppenbarligen om julafton 1918.

DER KOMMANDEUR
DER SICHERHEITSPOLIZEI UND DES SD
ESTLAND —
deB./Na.
Abteilung II B 1 -

REVAL, den 22.11.43
Antonsberg 16

74. man är 12 ai

Sammelsichtvermerk.

Die anliegende Aufstellung über insgesamt 301 Personen, die am Krankentransport nach Schweden teilnehmen, gilt als

Sammelsichtvermerk.

Gegen die Ausreise dieser 301 Personen von Baltisch-Port nach Schweden per Schiff bestehen keine Bedenken.

I.A.

L. Lienhard

SD-Untersturmführer.

STOCKHOLMS POLIS
Kriminalavdelningen
Passkontrollen

KOLLEKTIV NÖDFALLSVISERING

Efter därom av Kungl. Utrikesdepartementet (Chefen för Exp. utländska passärenden) meddelade direktiv meddelas härmed kollektiv nödfallsvisering för 4 närslutna förteckningar upptagna samman 300 estniska medborgare (deltagare i av Rågs-Kommittén anordnad sjuktransport), och vilken nödfallsvisering avser inresa och vist i Sverige under tiden t.o.m. den tionde december (10/12) 1943.

Envar av ifrågavarande personer har vid inresan försetts med särskilt bevis om här ifrågavarande nödfallsvisering.

Samtliga här omskrivna personer omhändertagas tillvidare av av förenämnd kommitté.

Stockholm, kriminalpolisens passkontroll den 27 november 1943

Bitr. passkontrollreståndare

UTAN AVGIFT

Tidsdokument I: Högste säkerhets- och SD-chefens (i Estland) tillstånd var nödvändigt innan "Odin" kunde embarkeras

Vid sidan av denna komplicerade politiska och administrativa apparat fanns mäktiga polis- och säkerhetsorganisationer, omfattande dels hela Ostland, dels vart och ett av generalkommissariaten, alla med egna direkta kanaler till Himmler. Kom därtill militära myndigheter och hela den estniska självförvaltningen med centrala direktorat (förste direktor Hjalmar Mäe), läns- och kommunala enheter och med estnisk polisorganisation! Den som ville spela en politisk roll i det intrikata växelspelet mellan alla dessa institutioner måste, det bör understrykas, vara utrustad med en god portion förlagenhet, ha omfattande kunskaper, framåtanda — och de rätta relationerna.

Estlandssvenskarna kunde knappast uppvisa någon person som uppfyllde

dessa krav. Till deras undsättning kom den unge tysk-danske löjtnanten Ludwig Lienhard. Under den tyska offensiven i Baltikum deltog han bl.a. i erövringen av Reval och ledde som förbandschef intagandet av Estlands svenskbygder. Han fick därvid personlig kontakt med den svenska befolkningen, som han likställde med sin sönderjylländska hembygds frisiska och danska minoriteter. Redan under sina akademiska studier i minoritetsfrågor hade han börjat intressera sig för estlandssvenskarna och kände även till deras dialekter.

Lienhards kunskaper om och intresse för minoriteternas problem gav honom ställningen som referent för bl.a. estlandssvenska frågor vid militärförvaltningen i Reval. Han behöll denna befattning även sedan civilförvaltning

införts i Estland i december 1941. I början av 1943 kommenderades han emellertid till flygvapnet och deltog bl.a. i de hårda striderna vid Orel och Smolensk. Fronttjänstgöringen varade till januari 1944, då han återkom till generalkommissariatet i Reval. Han uppger själv att kommenderingen till stridsfronten var en direkt följd av hans engagemang för svenskarna och av intriger från major Carl Mothanders sida. Efter återkomsten till Reval organiserade Lienhard en särskild byrå inom generalkommissariatet med beteckningen Estlandschwedische Verbindungsstelle. Dess uppgift var att sköta den svenska folkgruppens politiska, kulturella och sociala frågor. Sin referentbefattning hos generalkommissariaten behöll han ända till mitten av september 1944 då han kom till Stockholm med den sista "officiella" flyktbåten och begärde politisk asyl här.

Ludwig Lienhard hade alltså att på uppdrag av de tyska myndigheterna ombesörja olika frågor som berörde estlandssvenskarna. Framförallt strävade han efter att inrätta full kulturautonomi kombinerad med självstyrelse för den svenska folkgruppen. Sina visioner konkretiserade han i en "författning", som han redan under hösten 1941 kunde förelägga sina överordnade och som han också kom att diskutera med rikssvenskar i Stockholm.

Kärnan i författningen bildade det s.k. kulturrådet. Det skulle bestå av 11 personer, var och en företrädande ett visst område av samhällslivet. Sålunda skulle det finnas en folksekreterare — svenskarnas förespråkare utåt —, en chef för skolväsendet, en domare, en inspektör för lantbruk och fiske osv. Ett betydelsefullt organ i detta konstitutionella system utgjorde också det estlandssvenska tinget. Dess ledamöter skulle bestå av representanter för de svenska kommunerna och således bildade ett slags estlandssvenskt kommundepartement.

Självstyrelsen markerades ytterligare genom inrättandet av en skyddskår, odalvärnet. Meningen var att alla estlandssvenska värnpliktiga skulle ingå i denna organisation, som också skulle ha rent kulturella uppgifter. Lienhard räknade med att odalvärnet vid mobilisering skulle sättas in som försvarare av stränderna i de estlands-

svenska områdena. Det måste förses med kompetent befäl och därför sändes ca 50 estlandssvenska frivilliga för utbildning till Tyskland (Senheim).

Naturligtvis borde estlandssvenskarna ha en egen flagga. Den skulle bära deras egna gamla tecken – runöbornas vikingaskepp med segel som smyckats med ormsöbornas solhjul. Och varför skulle de inte ha en nationalsång? Ludwig Lienhard författade under vakten på Ormsö kyrkbacke den 10 september 1941 Odalvärnets marsch. Första versen lyder:

Ja, Dig vill vi värna vår fädernejord,
vårt hem och vår bygd och vår ö och
vår fjord – .

Smid vapen i tanke, smid vapen av
järn

och stå som det nordiska odalvärn!

(Alla verserna återgivna i Årsbok och Kalender 1943, utgiven av Estlandssvenska Odalvärnet, och även noter till melodin finns med.)

Estlandssvenskarna borde också ha en huvudstad. Vilken ort kunde då passa bättre än det gamla Hapsal, central mötesplats för landets svenskar sedan hedenhös. Tyskarna ville göra Hapsal till en utpräglat svensk stad med livlig kommunikation västerut. De hade också planer på att koncentrera ytterligare estlandssvenskar till Hapsalområdet, så att slutna svenska områden kunde bildas.

Detta Lienhards autonomiprojekt, som f.ö. godkänts av generalkommissariaten, hade självfallet också en ideologisk målsättning – att renodla den svenska folkgruppens särart och befästa dess nationella status och härigenom demonstrera för omvärlden hur en germansk folkspillra borde behandlas. Good will för den tyska saken behövde skapas framförallt i Sverige, där indignationen var stor över tyskarnas sätt att hantera Norge och Danmark.

Förblev hela författningen en skrivbordsprodukt? Ingalunda. Tinget konstituerades under våren 1942 och icke oväntat utsågs Ludwig Lienhard till *tingsledare*. Han försågs av tinget med fullmakt att föra den estlandssvenska folkgruppens talan inför tyska, estniska och svenska myndigheter. Denna legitimering är av utslagsgivande betydelse för Lienhards fortsatta agerande

för estlandssvenskarna, ej endast när det gäller deras vardagliga problem utan också i överflyttningsfrågan. Även odalvärnet kom att fungera, om ock ej i den utsträckning som huvudkonstruktören hade tänkt sig. Kulturrådet, på vilket Lienhard och många andra haft stora förväntningar, hann däremot inte börja fungera. En skolinspektör tillsattes visserligen och en särskild skolkommission som dryftade såväl läroplaner som olika läroböcker. Man sökte också finna lämplig kandidat till folksekreterareposten. Stort mer tycks det emellertid inte ha blivit av det stora projektet.

Den "estlandssvenska författningen" ville visa att tyskarna gynnade den svenska minoriteten och att det var deras mening att svenskarna skulle få stanna på sina gamla boplatser. Nargöbor, rågöbor och odensholmsbor hade ju också av tyskarna successivt fått tillstånd att återvända till sina öar. Men det finns uppgifter om att inflytelserika tyska myndigheter tänkt sig ett nytt hemland för svenskarna som inte var Sverige. En "Umsiedlung" av estlandssvenskarna till Wartegaudistrikten i närheten av Danzig planerades. De skulle alltså bli grannar till balttyskarna som ju evakuerats dit. Generalkommissariatet i Reval hade redan delat upp befolkningen i s.k. transportkommandon. De första som skulle förflyttas till det nya området var de evakuerade odensholmsborna och rågöborna. Lienhard har framhållit i olika sammanhang att det var han som avvärjde tvångsförflyttningen tack vare sina goda kontakter med högsta SS-ledningen i Berlin. Om Ludwig Lienhard var den som avvärjde detta hot har han ytterligare ingripit i vår historia på ett avgörande sätt.

Det var viktigt för Lienhard och hans medhjälpare att upprätta goda relationer med Sverige, och lika viktigt var det för rikssvenska organisationer och enskilda att hålla sig underrättade om läget i Estlands svenskbygder. Ömsesidiga sonderingar under hösten 1941 ledde till att de rikssvenska delegationerna sändes till Estland under vintern respektive sommaren 1942. Det är ingen hemlighet att många rikstyska instanser kraftigt motsatte sig att rikssvenskar skulle beviljas inresetillstånd till det ockuperade Estland. Att detta tillstånd slutligen utfärdades sy-

Löjtnant Ludwig Lienhard (fotot sannolikt från 1942)

nes främst vara Ludwig Lienhards, Peter Kleists och Werner Hasselblatts förtjänst. (Hasselblatt tillhörde den bekanta prästdynastin i Nuckö församling, hade under förkrigstiden varit gruppledare för det tysk-svenska valblocket i den estniska riksdagen och var nu verksam i Berlin som sakkunnig i minoritetsfrågor.)

De svenska delegationernas besök i krigets Estland tillmättes stor betydelse från tysk sida. Man betonade starkt att besöket hade officiell karaktär, särskilt var det fallet när den första delegationen (regeringsdelegationen) kom. En stor propagandaapparat sattes i gång. Höga dignitärer medföljde delegationsmedlemmarna (Dickson, Hafström, Mothander), praktiskt taget alla viktigare tyska instanser fick veta att det i Estland levde en liten svensk folkspillra som behövde omhändertagas. Det var ett streck i räkningen för de ledande tyskarna att de svenska delegaterna sökte tona ner den officiella sidan. Från svenskt håll var man givetvis angelägen att inte ge nazismen reklam. Emellertid tycks en del personliga relationer ha upprättats mellan höga tyska ämbetsmän och de utsända svenskarna, något som fick positiv betydelse för den fortsatta utvecklingen. Jag tänker särskilt på konstellationen generalkommissarie Litzmann – kammarherre Dickson.

För delegaterna var resorna i svenskbygdena mycket givande. De skaffade sig en realistisk uppfattning

Admiral Östliche Ostsee
B.Nr. g 9693 A IV

O.U., den 14.7.44.

Rumö

✓ 4 MORE 33508 147 11857 Geheim!
Vfg.

I. Fernschreiben an: A MNO Riga

Geheim. Ausreise nach Schweden für die estlandsschwedische Volksgruppe genehmigt. Leutnant Dr. Lienhard mit Überführung beauftragt. Runö muss von Gebietskommissar in Arensburg Ausreisegenehmigung einholen. Runö muss mit eigenen Schiffen oder mit Bahn nach Hapsal kommen. Dr. Lienhard erreichbar in Reval, Gonsioristrasse 43, Tel. 31854 oder in Hapsal, Gebietskommissariat. Punksprüche von Runö an Oblt. Wolters, Adj. Adm. Östl. Ostsee, Reval richten.

Leutnant Lienhard.

Zusatz für MNO Riga: Als Punkspruch an Insel Runö an Gemeindevorsteher Melders absetzen.

Adm. Östl. Ostsee g 9693 Adj.

II. Nach Abgang zurück an Adj.

MNO

1. A. IV

1. A. IV
Adj.
1. A. IV

Tidsdokument II: Av telegrammet framgår bl.a. att löjtnant Lienhard beordrats ombesörja transporter av estlandssvenskar, att runöborna måste skaffa sig utresetillstånd även av gebietskommisarien i Arensburg (och ta sig till Hapsal på egen hand) och att den tyska högsta marinledningen för Östersjön var inkopplad i affären. Dessa transporter intresserade givetvis också tyska ambassaden i Stockholm, dvs utrikesminister von Ribbentrops representanter i Sverige. Det var alltså föga sannolikt att de skulle ha ägt rum utan den tyska riksregeringens vetenskap.

om de materiella behoven och de kunde pejla stämningarna bland estlandssvenskarna, speciellt deras inställning till den nya ockupationsmakten och i utresefrågan. Besöket väckte naturligtvis en stor förväntan hos svenskbygdens befolkning men den vändes snart i besvikelse. Överallt ställdes samma frågor till delegationen: hur snart kunde man räkna med att få lämna Estland och resa till Sverige? Något svar stod inte att få! Estlandssvenskarna hade ingen aning om att de svenska delegaterna övervakades av såväl tysk som estnisk säkerhetspolis. Alla deras kontakter med estlandssvenskarna noterades med kuslig precision. Villkoret för att inresetillstånd skulle beviljas hade varit att överflyttningsfrågan under inga omständigheter fick föras på tal. Tvärtom förväntades delegaterna plädera för ett kvarstannande i de gamla bygderna.

De svenska rekognosceringarna i Estland resulterade som bekant i olika konkreta åtgärder – den stora hjälpsändningen i Röda korsets regi med Carl Mothander som primus motor, installerandet av svenska sjuksköterskor på Ormsö och Runö, sändningar av sjukvårdsmateriel och skolböcker, verksamt bistånd till det estlandssvenska församlingsarbetet etc. All denna verksamhet krävde en egen byråkrati –

ett skolkontor i Hapsal, en skolkommission, en sjukvårdsorganisation – något som främjade Lienhards autonomiplaner.

Om någon trodde att det rikssvenska biståndet skulle återställa lugnet bland estlandssvenskarna misstog sig vederbörande grundligt. Pessimisterna – och de var många – såg i den svenska generositeten beviset på att Sverige nu sålt estlandssvenskarna till tyskarna och att de låtit sig duperas av allt fagert till om kulturell självstyrelse.

X

I maj 1943 kom de första estlandssvenska flyktningbåtarna fyllda med unga män till Sverige. I juni-juli var småbåtstrafiken över Östersjön i full gång. Härmed hade estlandssvenskarna själva tagit initiativet i utresefrågan. Tyska såväl som svenska myndigheter kunde bara konstatera att den dittills visavi estlandssvenskarna tillämpade politiken måste omprövas. När nu de mest aktiva åldersklasserna (även kvinnor) gav sig i väg skulle det snart vara slut med svenskheten i Estland. Var det inte dags att se till att även sjuka, äldre, mödrar och barn fick följa efter? Förhandlingar om utresa togs upp på nytt mellan svenskar och tyskar och de skulle så småningom också leda till resultat.

Överflyttingens olika faser kan sammanfattas i några punkter:

- en första sjuktransport i maj 1943
- flera sjuktransporter under hösten 1943
- en avslutande sjuktransport vintern 1944
- flera transporter ("den allmänna överflyttingen") sommaren 1944
- smärre transporter från Tyskland under åren 1945–48.

Parallellt med dessa mer eller mindre legala transporter fortsatte flyktingtrafiken i småbåtar ända tills järnridån obevekligt drogs ner vid de baltiska stränderna hösten 1944.

Bakom dessa korta fakta ligger ett tålmodigt diplomatiskt arbete, långdragna förhandlingar på olika lägre nivåer i Ostland och Sverige och en komplicerad förvaltningsapparat, i stort sett specialkonstruerad för ändamålet. Det är viktigt ur systematisk synpunkt att särskilja de olika faserna – de s.k. sjuktransporterna, den allmänna överflyttingen, transporter från Tyskland och flykten i småbåtar. De bildar nämligen var och en för sig ett nytt stadium i händelseutvecklingen, utgör resultatet av speciella aktiviteter och har sina egna centralfigurer. Sålunda förknippas namnet Carl Mothander med sjuktransporterna, Ludwig Lienhard med den allmänna överflyttingen och Herman Markus med evakueringen från Tyskland. Men det bör tilläggas att detta är en förenklad beskrivning – ett stort antal personer var inkopplade i varje ny aktivitet. Dock finns det två som har sin hand med i spelet i alla dessa sammanhang – Sigurd Curman och Gerhard Hafström.

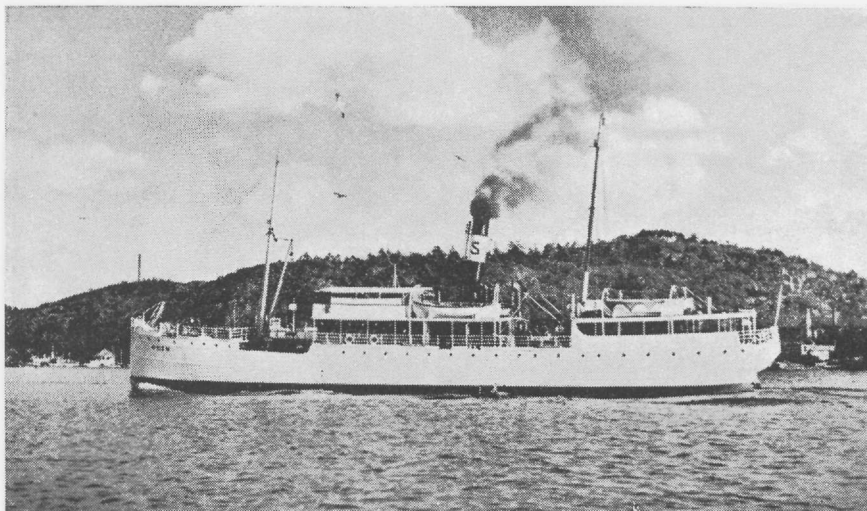
Förhandlingarna om överförandet av mindre grupper estlandssvenskar, som i Sverige skulle få adekvat sjukvård, hade påbörjats i Stockholm och Berlin redan under hösten 1942. De utgjorde på sätt och vis en fortsättning på de inofficiella samtal som förts mellan de svenska delegaterna och generalkommissarie Litzmann. Som förhandlingspartner i Berlin fungerade dr Kleist och i Estland Ludwig Lienhard. Men innan den första transporten, 42 personer (hälften sjuka och äldre, resten personer, som hade nära anhöriga i Sverige), i maj 1943 anlände till Stockholm hade Lienhard kommenderats till fronttjänstgöring. Efter maj 1943 tycks ingenting hända.

Det är nu Carl Mothander dyker upp i sammanhanget. Han hade på eget initiativ rest till Berlin – sedan han insett att den svenska diplomatin misslyckats i repatrieringsfrågan – och där sammanträffat med åtskilliga inflytelserika personer. Omkring den 1 oktober 1943 återvände han till Stockholm och kunde triumferande rapportera till Sigurd Curman att generalkommissarien Litzmann genom honom lät framföra en förfrågan till de svenska myndigheterna om man i Sverige vore villig att för högst 6 månaders vård mottaga estlandssvenska åldringar, sjuka och klena samt i förekommande fall någon nära anhörig som ledsagare.

I Stockholm var man snabb i vändningarna. Sveabolagets gamla "Odin" chartrades för transporter, sjukvårdspersonal anställdes och alla nödvändiga åtgärder vidtogs för att företaget skulle lyckas. Mothander försågs dessutom med fullmakt från Kommittén för estlandssvenskarna som bemyndigade honom att i allt vidta de åtgärder han fann lämpliga för transporter och genomförande. Vid slutet av 1943 hade 736 personer anlänt till Sverige med de mothanderska sjuktransporterna. (Av dessa var endast hälften åldringar eller personer i behov av sjukvård.) Ytterligare en "sjuktransport" med 60 estlandssvenskar anlände i februari via Finland.

Ett intressant spörsmål uppstår i sammanhanget. Hur kunde en privatman som Mothander lyckas där alla andra gått bet? Själv ger han följande förklaring. Det gällde att söka upp inflytelserika personer som i hemlighet var motståndare till Hitler-Ribbentrops "halsstarriga krigspolitik" och var angelägna att få Tyskland ur kriget innan det var för sent. Detta kunde ske med hjälp av en neutral stat som förmedlare, t.ex. Sverige. Och svenskarna kanske kunde vinnas för idén om man gjorde dem till viljes i den estlandssvenska frågan.

Tack vare sina balttyska kontakter i Berlin kom major Mothander snart i förbindelse med lämpliga kretsar. Följande uppgifter av Mothander (i tidskriften *Estlandssvenskarna* 1954:1) är värda att citera: "De viktigaste inom den lilla oppositionskretsen var följande statsfunktionärer: Främst dr Bruno Peter v. Kleist vars far utvandrat från Baltikum till Tyskland – avdelnings-

Sveabolagets s/s Odin chartrades av Kommittén för estlandssvenskarna för de s.k. sjuktransporterna. Underhandslöfte hade getts från Berlin och Reval att alla estlandssvenskar successivt skulle få överskeppas till Sverige. Varför stoppades transportererna med detta komfortabla fartyg tvärt vid årsskiftet 1943/44? Spelade personliga intriger in eller motsättningar mellan olika tyska falanger?

chef inom Auswärtiges Amt (Tysklands U.D.) och likaledes inom Ostministerium (för den östeuropeiska ockupationsförvaltningen) där han svarade bl.a. för Baltikum. Alltså en herre i verklig nyckelposition. Vidare envoyén Adolf Windecker, diplomatisk rådgivare hos rikskommissariatet för Baltikum och Vitryssland, chefen för den politiska säkerhetstjänsten i Estland dr Martin Sandberger, generalkommissarien (civilguvernören) i Estland Karl Litzmann och sist men inte minst i betydelse befälhavande amiralen Erich Bouchardi i Reval, vilken som kustbevakningschef i Baltikum kontrollerade trafiken över Östersjön". De män som här räknas upp och som var och en inom sitt område hade mycket att säga till om när det gällde det estlandssvenska utvandringen, inklusive flyktingtrafiken, skulle sålunda ha varit ett slags konspiratörer. Mothanders framgångar hos dessa män talar för att hans uppgifter kan vara riktiga. Att Kleist hade en oppositionell inställning framgår f.ö. av hans memoarbok.

Efter ingående diskussioner i Berlin mellan Mothander och f.a. Kleist, hade man enats om följande: Kleists tjänsteställning medgav att han på eget bevåg kunde tillåta rent humanitära, opolitiska operationer inom sitt förvaltningsområde, dvs Baltikum. (Det kan nämnas att 28.000 ingermanländares överförande till Finland under kriget främst var ett resultat av dr Kleists

ingripande). Överföringen av estlandssvenskar till Sverige skulle enligt den Kleistska planen camoufleras som sjuktransporter. Enligt Mothander var det underförstått vid uppörelsen i Berlin att sedan väl sjuktransporterna kommit i gång alla estlandssvenskar skulle transporteras över. Men man fick ta det hela i etapper och successivt söka finna passande camouflage.

När Carl Mothander i början av 1944 stod i begrepp att resa tillbaka till Estland för att organisera nya transporter blev det plötsligt stopp någonstans i maskineriet. Vad hade hänt? Jo, Ludwig Lienhard hade plötsligt infunnit sig i Stockholm och meddelat Sigurd Curman att Mothander av olika orsaker inte kunde påräkna förnyat inrese-tillstånd till Estland och att sjuktransporterna inte finge fortsätta i svensk regi. Ville man att de skulle fullföljas kunde han, Lienhard, erbjuda samarbete.

Det är inte lätt att veta på vems uppdrag Lienhard handlade. Han har själv lämnat en förklaring till scenförändringen. SS-ledningen i Berlin hade numera ansvaret för "alla germanska grupper". Om Lienhard på nytt skulle kunna ta befattning med det estlandssvenska problemet borde han enligt samma ledning (men även på rekommendation av Wehrmacht) "formellt" gå in i Waffen-SS. Han hade tagit denna rekommendation ad notam men var angelägen betona att det var frågan om en kommendering av temporär art

I väntan på "Juhans" avfärd från Hapsal i augusti 1944

Foto Perten

(som för övrigt skulle visa sig få ödesdigra konsekvenser för honom personligen).

Innan man accepterade Lienhards erbjudande ville man avvakta resultatet av svenska regeringens officiella framställan till *den tyska riksstämman* om tillstånd att få överföra *hela* den estlandssvenska folkgruppen till Sverige. Dr Kleist försäkrade svenskarna att förhandlingarna om utresettillstånd skulle vara slutförda i mars 1944 "med resultat att samtliga skulle överföras."

Det tyska svaret avgavs på utlovad tid – men det blev inte det som Kleist förväntat. Någon allmän överflyttning kunde inte komma i fråga, betonades det, och detta av följande skäl: 1) Estlandssvenskarna önskade i allmänhet inte lämna Estland. De som ville resa oroade sig främst för en förnyad tysk ockupation. En sådan oro var obefogad då det just var Tysklands uppgift att försvara Europa mot ryska angrepp. 2) En allmän överflyttning av estlandssvenskarna kunde orsaka förvirring i Estland. Ärendet kunde återupptas när förhållandena blivit lugnare.

Efter detta dystra besked var det dags att uppta seriösa förhandlingar med Ludwig Lienhard, som f.ö. ansåg att Sveriges formella framställning till den tyska riksstämman endast hade varit till skada för den fortsatta utveck-

lingen. Den slutliga evakueringen kunde nu endast fullföljas i lokal tysk regi förutsatt att den besvärliga tonnagesfrågan löstes – svenska fartyg fick ju inte användas. Lienhard kunde snart meddela att han efter stora ansträngningar av arbetsorganisationen Todt lyckats hyra en estnisk motorskonare, "Juhan". Kommittén för estlandssvenskarna ingick då med Lienhard en skriftlig överenskommelse, där Lienhard åtog sig att "successivt överföra i Estland kvarvarande estlandssvenska befolkning till Sverige i grupper om ca 300 personer vid varje överresa". I kontraktet förband sig kommittén att efter varje fullgjord transport fritt leverera 2.500 liter motorfotogen och 110 liter smörjolja. Dessutom skulle kommittén "såsom ersättning i ett för allt för varje fullgjord resa med överenskommet passagerarantal utbetala 15.000 kronor till Dr Lienhard i Stockholm eller på hans konto i anvisad bank i Stockholm". Denna summa skulle utgöra ersättning för hyra till organisationen Todt som av Lienhard erhöi 650 riksmark per dag. Varje färd Estland-Stockholm-Estland inklusive i- och urlastning beräknades i genomsnitt ta 14 dagar. Efter kursen 1.60 sv.kr för en riksmark uppgick alltså kostnaderna i svensk valuta till 14.560 kronor för varje resa. För övriga utgifter utgick ca 400 kronor. Lienhard förklarade på direkt fråga från kommittén att han själv inte kunde

uppbära något arvode för sin personliga insats eftersom han utförde sitt uppdrag som tysk tjänsteman. Senare ändrades uppgörelsen så tillvida att betalning i stället skulle utgå med 50 kronor för varje passagerare, *inte* som personligt arvode till Lienhard utan f.a. som ersättning till Organisation Todt. 300 personer var stipulerat passagerarantal, varför slutsumman blev densamma – 15.000 kronor per färd.

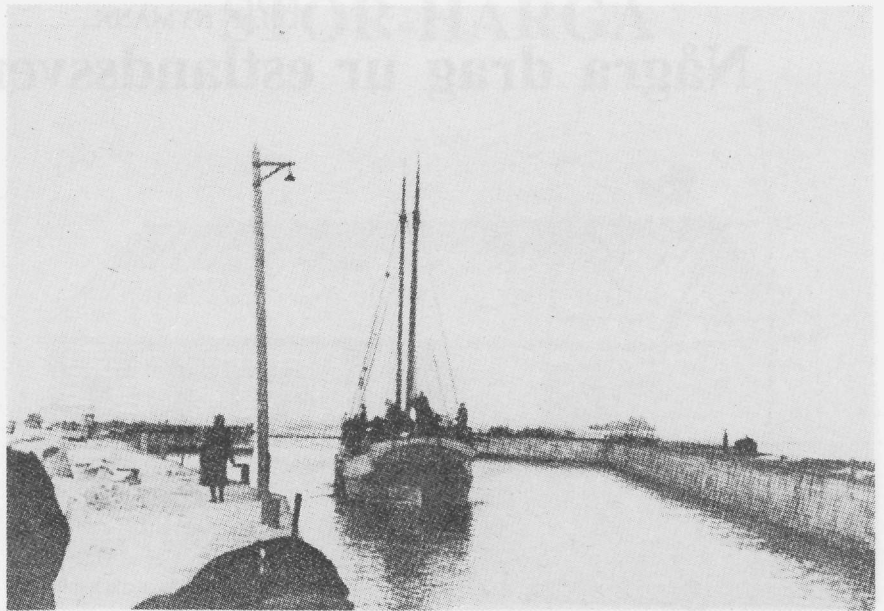
Hur kunde denna evakuering få fortlöpa under juni-september 1944 sedan riksregeringen så sent som i mars avslagit svenska utrikesdepartementets framställning? Skedde transporterna bakom riksregeringens rygg? Formellt ägde de rum i lokal regi (generalkommissariatet Estland) men man frågar sig hur dessa transporter skulle kunna hållas hemliga för alla inför den tyska riksregeringen rapportskyldiga instanser. Lienhard hade till yttermera visso – så tysk tjänsteman han var – utsetts till befullmäktigat ombud för den kungliga svenska kommittén! Och såväl den tyska som den estniska säkerhetstjänsten granskade varje passagerarlista. Kanske såg man i Berlin stilligt på utvecklingen. Krigssituationen var ju en annan under sommaren 1944 än i början av året, då de officiella förhandlingarna fördes. Eller var det möjligen så att SS-ledningen förde ett eget spel vid sidan av riksregeringen? Det var hög tid att skaffa sig återförsäkringar hos den svenska regeringen inför det alltmer uppenbara tyska nederlaget. Lienhard hade av allt att döma ett starkt stöd hos Himmlers närmaste medarbetare, sannolikt även hos Himmler själv. Det kan inte heller ha saknat betydelse att högste polischefen i Estland, Möller, var från samma stad som Lienhard (Flensburg). Vare härmed ingalunda sagt att Lienhard handlade direkt på de höga SS-dignitärernas uppdrag. Han måste emellertid ha haft deras välsignelse. Lienhard hörde själv till de realisterna som på ett tidigt stadium började tvivla på en tysk seger. Han var inte främmande för att krigssituationen kunde framtvunga en katastrofevakuering av estlandssvenskarna. För att möta denna eventualitet presenterade han redan under vintern 1943 en katastrofplan som fick en mycket seriös behandling av olika instanser i Stockholm.

Ludwig Lienhard anlände med motorskonaren "Triina" till Stockholm den 22 september 1944 och hade då med sig ett 70-tal estlandssvenskar och dubbelt så många ester. Sammanlagt hade han organiserat 10 resor under sommaren 1944 och ca 3400 estlandssvenskar (och ett stort antal ester) hade därmed räddats över till det av kriget skonade Sverige. I Stockholm möttes Lienhard av beskedet – förmedlat av Kleist – att tyska riksregeringen nu gått med på att estlandssvenskarna fick evakueras och detta med svenska båtar om man så önskade. När detta meddelande kom var ryssarna redan på marsch in i Reval!

Lienhards insatser för estlandssvenskarna var slutförda med "Triinas" ankomst till Stockholm men inte räddningsaktionen för Estlands svenskar. Återigen måste Kommittén för estlandssvenskarna utse en befullmäktigad. Denna gång blev det estlandssvensken Herman Markus, som länge varit medarbetare i utreseadministrationen i Reval. Han beordrades att resa till Berlin för att där vara den svenska ambassaden behjälplig med sökandet efter estlandssvenskar i Tyskland. Markus gjorde en mycket förtjänstfull insats under sina 205 hektiska dagar i ett i dödsryckningar kämpande Tyskland. Hans arbete på ambassaden avbröts ideligen av larm, bombningar, kommunikationsstörningar, strömvärbrott etc. Ca 150 estlandssvenskar och ett något mindre antal ester hjälptes genom hans försorg ut ur Tyskland och till det efterlängtade målet Sverige. Även vid dessa räddningsaktioner var dr Kleist och hans byrå till stor hjälp.

För fullständighets skull bör slutligen nämnas att det startades en speciell räddningsaktion för gammalsvenskbybor som från Ukraina på olika sätt hamnat i Tyskland och Polen. Naturligtvis kom dessa gammalsvenskbybor att räknas som estlandssvenskar och togs under beskydd av den alltmär arbetstygda Kommittén för estlandssvenskarna, det speciella "invandrarverket" för svenskar och svenskätlingar från Estland.

Vilka slutsatser kan dras av det ovan sagda? "Spelet om estlandssvenskarna" är inte bara utresetillstånd och överflyttningsdramatik. Häri ingår

Motorseglaren "Triina" lämnade Revals hamn den 20 september 1944, således endast två dagar innan sovjetryska trupper intog staden. Ombord på båten fanns ett 70-tal estlandssvenskar, det dubbla antalet ester – och transportledaren Ludwig Lienhard. Foto Perten

också den tyska ockupationsmaktens långsiktiga planer för estlandssvenskarnas framtid i den gamla hembygden eller kanske i ett av tyskar ockuperat Polen. En utförlig "författning" avsedd att reglera olika funktioner av samhällslivet i miniatyrriket Svensk-Estland skapades och bär tydliga spår av den nazistiska samhällsideologin. Så länge kriget utvecklas gynnsamt för tyskarna har de ingen tanke på att tilllåta en allmän överflyttning av estlandssvenskarna till Sverige. Utrikesdepartementet i Berlin intar en behård nejsägarattityd ända tills den tyska östfronten sviktar – först då ges *tillstånd* till allmän utvandring.

Men den officiella diplomatins misslyckande kompenseras av inofficiella kontakter på centralt, regionalt och lokalt plan. I det överorganiserade Tredje riket finns trots all likriktning motsatta strömningar, där den ena organisationen till synes neutraliserar den andra. Det irrationella i den tyska krigsbyråkratin medger manipulationer och öppnar fältet för personliga insatser. Den lyckliga lösningen av den estlandssvenska överflyttningsfrågan sker i en serie avgränsbara faser. En särplats i denna rad intar det skede där transporter från Estland avslutas. Drevs här ett högt spel av enskilda ämbetsmän i framskjuten ställning eller var det hela en iscensatt låtsaslek som skulle rädda den tyska riksregeringens anseende? Kanske får trans-

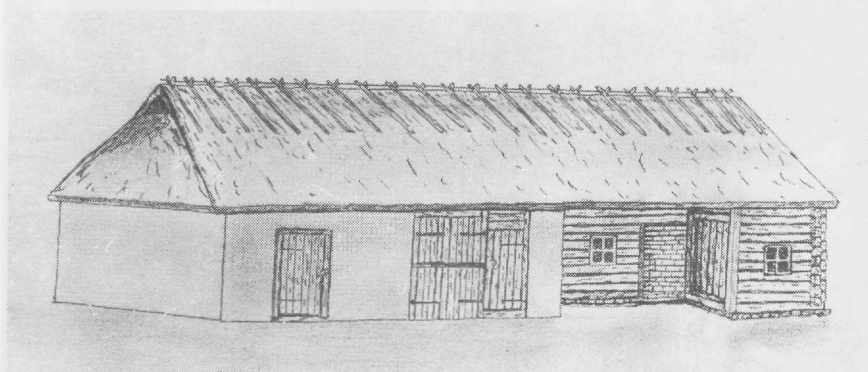
porterna "bakom riksregeringens rygg" ändå ses som en styrkedemonstration av den sammanslutning som alltmär kom att dominera det politiska spelet i Tredje rikets slutskede, Himmels SS-organisation.

Estlandssvenskarna har många att tacka för sin räddning. De som flydde i småbåtar (omkring 2800 personer) bör till exempel vara medvetna om att tyskarna hade kunnat övervaka flykten västerut mycket effektivare om de hade velat. Kanske befälhavande amiralen Erich Bouchardi borde ägnas en tacksamhetens tanke? Att rättvist kunna avväga de många olika aktörernas insatser mot varandra är ogörligt. I det föregående har dock några personer nämnts som spelat en central roll, antingen på den tyska eller på den svenska sidan. Det har väl också framgått att det lyckliga slutet på den estlandssvenska historien – ca 90 procent av alla estlandssvenskar räddades till Sverige – kunde uppnås endast tack vare ett effektivt lagarbete. Detta dirigeras – ofta in i minsta detalj – från Stockholm, där Sigurd Curman och Gerhard Hafström är portalfigurerna. Det är också i Stockholm som fullmakter utfärdas och instruktioner ges för dem som anförtrots att leda evakueringsarbetet på ort och ställe.

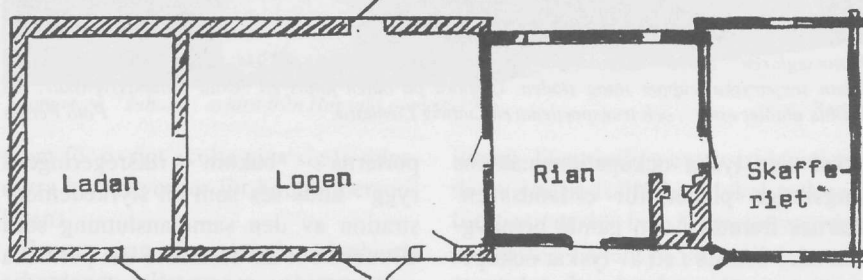
De tre befullmäktigade är Carl Motlander, Ludwig Lienhard och Herman Markus. Samtliga är uppslagsrika, de

JOHAN NYMANN

Några drag ur estlandssvenskarnas liv

Fasad mot nordost

Boningsria från början av 1800-talet, Irjas Gustavs gård, Klottorps by, Nuckö socken, Estland. Teckning av Fr. Isberg 1942. Skala 1:200

I detta hus, Irjas Gustavs gård i Klottorp, Nuckö, bodde Johan Nymann som barn. Denna s.k. boningsria är från början av 1800-talet och ändrades först i slutet av seklet. Inte mindre än 13 gårdar i Klottorp hade under förra århundradet ungefär detta utseende, medan 4 gårdar hade den för den övriga svenskbyg-

den vanliga utformningen med separat boningshus och ria. I boningsrian, som har sin förebild i det estniska bostadsskicket, torkade man under hösten säden. Under tröskningstiden flyttade man ut ur boningsrummet (stugan) och bodde i uthusen och i backse (skafferi), som låg intill rirummet (stugan). E.N.

arbetar under svåra förhållanden, uppnår förnämliga resultat. Med all aktning för Carl Mothanders skickliga förberedelsearbete i Berlin och Reval och Herman Markus detektivarbete i det sonderfallande tyska riket måste man dock konstatera, att Ludwig Lienhard intar en särställning. Oavsett hur man vill bedöma hans visioner om estlandssvenskarnas framtid i ett av Tyskland dirigerat Europa, går det inte att ta miste på hans starka engagemang för den svenska minoriteten. Det är också han som lyckas upprätta förbindelser mellan estlandssvenskarna och Sverige och som med stor viljekraft, organisationsförmåga och oräddhet genomför den stora överflyttningen under sommarmånaderna 1944. Utan hans insatser och det stöd han skaffat

sig hos olika tyska myndigheter hade sannolikt ett stort antal estlandssvenskar och ester aldrig kommit hit.

Ludwig Lienhard hade hoppats att få stanna i Sverige. Här hade han sin stora familj. Det är lätt att förstå att han blev oerhört besviken när han nekades detta uppehållstillstånd. Besvikelsen tycks med åren ha övergått i bitterhet mot såväl den svenska regeringen som mot dem som han varit med om att rädda. En tröst bör det dock ha varit för honom själv och hans familj att ledningen för Kommittén för estlandssvenskarna gav sitt fulla erkännande för hans utomordentliga insatser och att man därifrån också gjorde allt för att han skulle få stanna i Sverige.

Även om estlandssvenskarna formellt aldrig varit livegna var deras ställning allt annat än den frie bondens. Godsägaren ägde så gott som oinskränkt makt över honom själv och hans jord. Godsägaren kunde tvinga familjer att flytta, han kunde framtvunga giftermål liksom han kunde förbjuda sådant, ja han kunde t.o.m. förbehålla sig "första nattens" rättigheter. "Hosherrn" (godsägaren) – han var allt.

Ett medelstort hemman måste fullgöra tre s.k. hästdagar i veckan. Härtill kom "fotdagar", "hjälpdagar" och andra "dagar" i oändlighet. En svår börda utgjorde sädeströskningen under sensommar- och höstnätter. Särskilt betungande blev tröskningen för mödrar som inte hade barnvakt och därför tvingades släpa sina minsta med till hovsrian.

Träländet för godsägaren gjorde att bondens arbete på den egna gården blev försummat. De vanskötta åkrarna gävo dålig skörd och fattigdomen var allestädes märkbar. Många fingo nöja sig med "valeks"-bröd, dvs bröd som bakats av mjöl blandat med agnar. Potatisen odlades i ytterst ringa utsträckning ännu under 1800-talet, varför den i regel inte räckte längre än till jul. Däremot fanns det i allmänhet rätt gott om kött. De någorlunda besuttna slaktade varje höst en ko, ett antal får och ett svin. Detta kunde man kosta på sig eftersom behovet av kontanter var ytterst litet. Eftersom nästan allting tillverkades hemma behövdes pengar endast för inköp av salt, fisk, tobak – och brännvin. Pengar var en så sällsynt företeelse att den som till äventyrs ägde 100 rubel betraktades som bottenrik!

Men vad åt man då när potatisen tagit slut? Jag kan ta mitt eget barn-doms-hem som exempel. Under vintern, så länge köttet räckte, äts söndags- och torsdagskvällar surkåls-soppa, tisdagar lins-, gryn- eller mjölsoppa utan kött men möjligen med "inamat", dvs lungor, hjärta, svinmagar etc, lördagar och onsdagar kornmjölsgröt med vattenblandad sur mjölk eller i brist på sådan s.k. dricke (ett slags svagdricka). Måndagar och fredagar – under perioder när det inte fanns någon

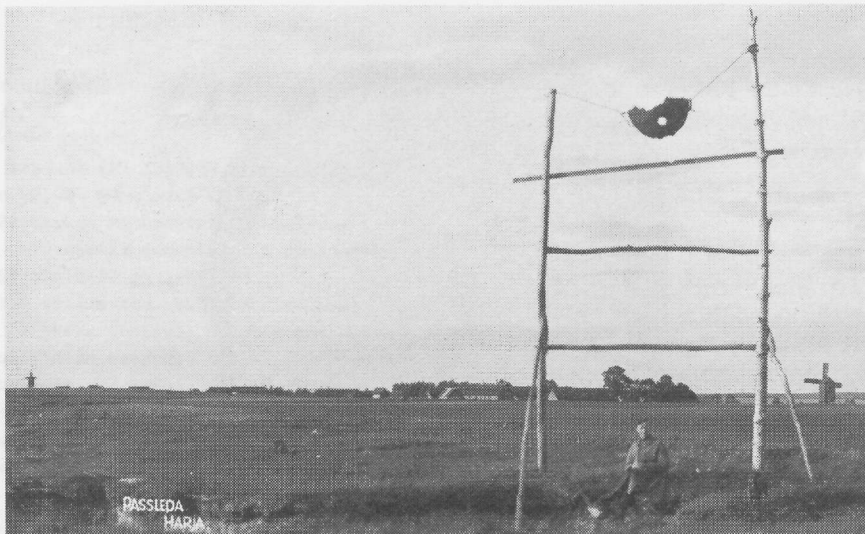
potatis – fick man nöja sig med mjölvälling, eventuellt spetsad med några skedar mjölk. Som morgonmål serverades nästan alltid uppvärmd mat från föregående kväll och till middag (huvudmålet mitt på dagen) var den stände rätten fisk med bröd och mjölk eller dricke. (Samma matordning gäller för övrigt i stort sett ännu denna dag 1926. Den största skillnaden är att potatis numera förekommer året runt.)

Något som pengar behövdes till var, som nämnts, brännvinet. Varje gods hade sitt eget bränneri och i varje by fanns en krog – i Nuckö socken således inte mindre än tjugo krogar! Vanligt var att kyrkfolket efter avslutad högmässa styrde färden till krogen. Bykrogen var i synnerhet under sommarsöndagarna en samlingsplats för både ung och gammal och det kunde gå ganska hett till där. Slagsmål var dock sällsynta, men "hårslitningar" förekom.

Trots fattigdom och trældom var folket i allmänhet glatt och lustigt och vid fester och högtidsdagar stod glädjen högt i tak. Bröllopfesterna, som vanligen firades under julhelgen och som i allmänhet räckte i dagarna fyra, firades med utsökt pompa och ståt. Fiolen var det enda musikinstrumentet och bland spelmännen intog Spälardad (Anders Seffers i Klottorp) främsta platsen.

Till festerna räknades även hostalka (skördefesten på godset). Jag minns ännu en sådan fest. Efter avslutat arbete på rågåkern inbjöds alla till en måltid – egentligen den enda ynnest herrarna visade sina underlydande för allt deras slit och släp. Måltiden bestod av gryngröt, en läckerhet som man hemma endast fick under de stora högtiderna jul, påsk och pingst. Skördefolket fick gröten serverad i väldiga träbyttor med "smärau" (urgröpnings med smör) i mitten av fatet och "bittmjölk" (oblandad mjölk) att dricka till. Det som eventuellt blir över i grötfaten öste kvinnorna i medhavda påsar och tog med sig hem. Även kvällsmåltid serverades. Den bestod av grynsoppa med färskt nötkött (en ko hade för ändamålet slaktats samma dag). Matkärnen var utlagda på bräder och folket åt stående eller sittande på marken. Efter kvällsvarden utdelades en sup åt var och en. I salen trädde dans till midnatt eller ännu längre. Herrskapet självt var

STOR-HARGA

Stor-Haga på Nuckö är en by som Kustbon knappast uppmärksammat och ändå var denna by rent svensk ännu för ca 150 år sedan.

1834 hade den 73 invånare, enbart svenskar, 1950-91 personer, varav 17 ester, 1934-88 personer, *alla ester*. Samma utveckling skedde här som på många andra håll i svenskbygden.

Stor-Harga, Lill-Harga och Gutanäs var tre grannbyar som låg mycket nära varandra men kom att lyda under vitt skilda herrar. Gutanäs var sedan gammalt kyrkby och följaktligen var kyrkoherden i Nuckö församling gutaboras patron. Lill-Harga hade i långa tider delat öden med Bysholms gods, som i sin tur hade många skilda herrar, bl.a. Hapsals slott, familjen Riesen-kampff. Stor-Harga lydde däremot under Paschleps gods allt sedan detta år 1679 grundats av Magnus Gabriel de

alltid tillstådes vid denna fest. Det var vid sådana tillfällen som Spälardad visade vad han gick för. Han kunde t.o.m. spela slumrande.

Johan Nymann var född 1859 och dog 1933. Hans föräldrar, som var hans främsta sagesmän, var födda i början av 1830-talet och hans farfar, som var född 1793, dog när Johan var några år gammal. De materiella förhållandena för de hårt prövade bönderna tycks inte ha ändrats nämnvärt från början av 1800-talet fram till de sista årtiondena av det förra århundradet.

Ovanstående lilla uppsats trycktes i Kalender eller Almanack för svenskarna i Estland, årgång 1927. Här har den förkortats något och en del språkliga korrigeringar har gjorts.

E.N.

la Gardie. Att byarna hade olika huvudmannaskap var naturligtvis ägnat att splittra samhörigheten grannarna emellan och levnadsförhållandena på de tre orterna kunde vara mycket olika, beroende på tradition och respektive godsägares/prästs personliga lynne och egenskaper.

E. N.

Vargmossen

*När ängsullen blommar
blir Vargmossen vintervit sommar.*

*Men stenen den stora kolossen
står där som en drake i mossen
bland buskar av björkar och alar
av martall och missväxta granar.*

*Enkelbeckasiner ruva
här och där i ullig tuva.
Geten över mossen ilar
mot de snår där kidet vilar.*

*Endemiska liljan på tuvan
ler vänligt mot badande duvan,
som gästar dess stillsamma rike
bland starren vid vattenfylld dike.*

*Mot kvällningen morkullan bräker
vid vatten där grodorna kväker
i stråk genom ljusnande dimma
i nattens tidiga timma.*

*Men stenen, kolossen,
står där som en drake i mossen.*

Anders Lindström

Fridolf Isberg

Den 30 augusti i år avled agronom Fridolf Isberg. Hans bortgång omnämndes i förra numret av Kustbon.

Fridolf Isberg föddes i byn Klottorp i Nuckö socken den 19 januari 1906. Redan som ung studerande visade han stort intresse för dialekt- och folklivsforskning, ett område som skulle komma att dominera hela hans liv. Han kom tidigt i kontakt med finlandssvenska forskare på området och lärde sig dialektuppteckningens teknik. De första samlingarna av hans hand går tillbaka till denna tid.

Efter att ha erhållit studentkompetens kom Fridolf Isberg till Ultuna lantbrukshögskola vid Uppsala och avlade där agronomexamen på trettio-talet. Han återvände sedan till Estlands svenskbygder. Under de första åren av 1940-talet var han rektor vid Birkas folkhög- och lantmannaskola på Nuckö. Denna befattning lämnade han när han tillsammans med andra estlandssvenskar flydde till Sverige

undan tysk och rysk ockupation sommaren 1943. Under sin tid på Birkas hade han haft att arbeta under särskilt svåra förhållanden. Skolans bohag och utrustning hade förstörts av trupper som under kriget hade varit förlagda dit. Förbindelser med Sverige hade inte gått att upprätthålla, så som skett tidigare. Isbergs – och husmors, Alma Pöhls (Kristina Stenholms) – idealitet och energi gjorde det möjligt att över-

huvudtaget hålla skolan i gång under dessa svåra tider.

Efter ankomsten till Sverige fick Fridolf Isberg fortsätta inom sitt yrke. Han tjänstgjorde till sin pensionering i början på sjuttio-talet som lärare vid lantbruksskolan i Tenhult i Småland. Jag har personligen träffat elever som omvittnat hur uppskattad han var som lärare.

Sin största insats gjorde han på folklivs- och dialektforskningens område. Redan på den tiden då han var ung student for han om somararna ut till Estlands svenskbygder och gjorde uppteckningar. Sitt uppteckningsarbete fortsatte han med mitt under brinnande krig, delvis inom geografiskt avspärrade områden och med risk att omhändertagas av ockupationsmaktens soldater. Detta osjälviska arbete av stort kulturhistoriskt värde omnämnes med varm erkänsla av Gideon Danell i förordet till Ordbok över Nuckö-målet och av Per Wieselgren i t ex Ortnamn och bebyggelse i Estlands forna och hittillsvarande svenskbygder. Jag tror inte att så många av estlandssvenskarna själva egentligen vet vilket arbete han utförde i vår kulturs tjänst.

Huvudparten av sitt stora material systematiserade Isberg här i Sverige och sammanställde det till en ordbok på 385 tvåspaltiga sidor, vida mer omfattande än Giedon Danells ovan nämnda ordbok över nucködialekten. Den kallas blygsamt nog suppletet till Danells bok, men även denna bygger i stor utsträckning på material som härör från Isbergs uppteckningar. "Suppletet" utkom i Gustav Adolfs Akademiens skriftserie 1970.

De Isbergiska samlingarna förvaras i arkiv i Helsingfors och Uppsala – och i hans eget hem finns också mycket kvar. Samlingarna omfattar ord, ortnamn, kulturhistoriska artiklar av skiftande innehåll m m. Bl.a. har han givit en gripande skildring på nucködialekt av Nikolaus Blees bortförande från Birkas i juni 1943, ett dokument av historisk betydelse. Isbergs samlingar ligger också till grund för ett stort antal artiklar i Gideon Danells ordbok, se t ex **bröd, jul, matk, skrätt** och de värdefulla upplysningar som lämnas där.

Nargöbornas tvångsflyttning 1940

Ett tillägg av E. Lagman

Evakuationskäs

Johanna Schmidt

Riigikaitsealise sundkoormatise seaduse (RT 1939, 84, 658,) ja Vabariigi Presidendi otsuse nr 41-s 27.06.40 alusel olete Teie ja Teie perekonna liikmed ühes oma vallasvaraga kohustatud evakueeruma (ümber asuma) praegusest asukohest väljaspoole maa-ala, mis eraldatakse Nõukogude Vene sõjajõududele, hiljemalt 19 juuliks k.a.

Uut asukohta olete Teie õigustatud valida ise. Valitud asukohest tuleb Teile teatada vallavalitsusele 1 päeva jooksul, arvates kätte oleva käsu saamisest, juhul kui Teie evakueerimise asukohta selleks ajaks ei teata, määratakse see vallavalitsuselt.

Teie kinnisvarad ostetakse riigile ja sellehoid teatatakse Teile Põllutöoministeeriumi esindaja poolt.

Vabariigi Valitsuse otsuse alusel võimaldatakse evakueeritavatele ja nende vallasvaradele tasuta vedu veeteel.

Evakueerimise puhul antakse Teile toetust, mille väljamaksmist korraldatakse ametniku poolt koha peal.

Evakueerimise üksikasjade kindlakstegemiseks tuleb Teile teatada vallavalitsusele hiljemalt 10 juuliks k.a.

- 1) Teie uus asukoht
- 2) mis kuupäeval alate evakueerimist Teile antud aja piirides
- 3) millal talu vaband ülaandriks
- 4) mil viisil evakueerite oma vallasvara
- 5) Teie erilised soovid ümberasustamiseks.

9 juulil 1940

Vallavanem. F. Ambrosin

Sekretäri kt.

H. Finckel

Kommunalförvaltningens evakueringsorder av den 9 juli 1940 överlämnad till fru Schmidt med krav på svar nästa dag

I förra numret av Kustbon redogjorde Elmar Nyman för tvångsflyttningen av nargö-, rågö- och odensholmsborna sommaren 1940. Med mycket kort varsel uppsades dessa människor till flyttning utan att deras framtid blev tillfredsstäl-

lande ordnad. Tio dagar fick man på sig. Den 31 maj fick odensholmsborna besked att deras ö måste vara utrymd den 10 juni ("19 juni" i förra nr är korrekturfel), den 9 juli fick nargöborna sin uppsägning till den 19 juli.

Kompletterande uppgifter om förhållandet på Nargö har lämnats av Erik Schmidt, som tillställt Kustbon en ko-

pia av den evakueringsorder av den 9 juli, som hans mor Johanna Schmidt fick mottaga. Utrymningen skulle vara

Vid sidan av sitt dagliga arbete och under hela sin tid som pensionär fortsatte Fridolf Isberg sitt insamlings- och uppteckningsarbete, systematiserade, ritade av föremål, sammanställde ägokartor, skissade upp byggnader ur minnet m m.

Förutom den stora ordboken har Isberg också skrivit en rad uppsatser och artiklar, under tiden här i Sverige framför allt i Kustbon, om byggnader, familjenamn och annat.

Med Fridolf Isberg gick en verksam människa ur tiden. Hans liv hade en verklig mening, han kände det själv som sin största uppgift att bevara så mycket som möjligt av sin gamla hembygds kultur för eftervärlden och han skydde inga mödor för att fullgöra sin uppgift. Han var en stor arbetare och han efterlämnar ett smärtsamt tomrum, särskilt bland dem som han så vänfast höll kontakt med in i det sista.

Edvin Lagman

verkställd inom tio dagar, liksom fallet varit på Odensholm i början av juni.

Evakueringsordern (som är avfattad på estniska) lyder i översättning:

Evakueringsorder

I enlighet med lagen om tvångsåtgärder i samband med rikets försvar (RT 1939, 84, 658) och beslut nr 41-s 27.06.40 av republikens president är Ni och Era familjemedlemmar förpliktigade att med Ert lösöre senast den 19 juli innevarande år evakuera (flytta från) Er nuvarande bosättningsort till plats utanför det område, som skall avskiljas för sovjetryska militära styrkor.

Ni är berättigad att själv välja ny bosättningsort. Ni har att inom 1 dag, räknat från mottagandet av denna order, till kommunalförvaltningen meddela den nya bosättningsort Ni valt. Ifall Ni intill denna tidpunkt inte meddelat evakueringsort, kommer kommunalförvaltningen att bestämma sådan.

Era fastigheter inköps av staten och priset meddelas Er av representant för jordbruksministeriet.

Enligt beslut av republikens regering möjliggörs fri transport till sjöss av de evakuerade och deras lösöre.

I samband med evakueringen utgår till Er bidrag, vars utbetalning ordnas av lokal ämbetsman.

För fastställande av evakuerings detaljer åligger det Er att senast den 10 juli innevarande år meddela kommunalförvaltningen

- 1) Er nya bosättningsort
- 2) vilken dag inom den angivna tidsramen Ni avser att påbörja evakueringen
- 3) när Er gård blir ledig för överlämnande
- 4) på vilket sätt Ni evakuerar Ert lösöre
- 5) Era speciella önskemål vid omflyttningen.

9 juli 1940

Kommunaläldste

T.f. sekreterare

Finlands väg efter vinterkriget Höstfesten

Vi minns hur de sovjetryska bombplanen de sista månaderna 1939 och de första månaderna 1940 lyfte från baser på Estlands nordkust, vi hörde bombkrederna i Helsingfors och såg en kvart senare planen på låg höjd komma tillbaka och stryka över skogen. Estlandssvenskarna såg och hörde det finska vinterkriget november 1939 – mars 1940 från den utsiktspunkten. Det var en stor lättnad när det var slut i mars 1940 och Finland kunde utgå ur kampen som ett fortfarande självständigt land. I Estland tog händelserna en annan riktning; där fullföljdes den politik som Sovjet inlett med kravet på militärbaser i Estland, en "revolution" arrangerades strax före midsommar 1940 och Estland införlivades med Sovjetunionen enligt ett mönster som hela världen numera känner till.

Finlands väg efter vinterkriget var fyllt av stora problem. I mycket dikterades naturligtvis Finlands handling av det storpolitiska skeendet och kriget som rasade i världen, men dess egen ledning måste ändå ha haft ett ställning i svårösta frågor av yttersta vikt för landet. När kriget mellan Tyskland och Sovjetunionen – som man ju hade måst räkna med – utbröt strax före midsommar 1941, hade Finlands svåra val kommit: skulle man gå med Tyskland och ta revansch för det man förlorat i vinterkriget eller skulle man ligga lågt och låta händelserna visa vägen? President Ryti och utrikesminister Rolf Witting bär sannolikt främst ansvaret för det avgörande ställningstagandet, som innebar att Finland slöt upp på Tysklands sida.

Det politiska skeendet i Finland under perioden mellan vinterkriget och det s k fortsättningskriget behandlas av historikern docent Per G Andreen i en nyutkommen bok "Finland i brännpunkten mars 1940 – juni 1941". Det är en undersökning som har intresse även för oss som var Finlands södra grannar vid denna tid och som så gott det gick sökte följa de händelser, som utspelade sig i norr och som medelbart eller omedelbart hade betydelse även för oss.

Andreen analyserar den finska statsledningens bedömning av landets eget läge i förhållande till stormakterna och dess hållning till ett förnyat krig med Sovjetunionen. Det var ett skede som är mycket svårbedömt men som Andreen lägger många klara synpunkter på.

Man har i tidigare forskning rörande Finlands ställning under denna mellan-

krigsperiod velat bedöma Finlands handlande med utgångspunkt i två teorier: "drivvedsteorin" och "revanschteorin". Enligt den första var Finland så starkt beroende av stormaktsspelet att det knappast förmådde handla självständigt i de största frågorna, enligt den andra var Finland inställt på att snarast söka återta de områden som gått förlorade genom vinterkriget.

Det rör sig om motstridig uppfattning inom den fiska statsledningen och situationen är så komplicerad, att någon av dessa två teorier inte täcker den faktiska situationen, menar Andreen och ger en inträngande analys av de faktorer som spelade in när Finland hade att ta ställning. Även Tysklands och Sveriges hållning analyseras ingående, och de baltiska staternas öde som en hotfull varning för Finland understryks. I Finland måste man ha fruktat att ryssarna vid ett lämpligare tillfälle än det förra skulle göra ett nytt försök att ta hela landet.

De finska politikerna hade olika inställning till uppslutning på tyskarnas sida. Paasikivi insåg säkert att Tyskland inte kunde beseгра Sovjet med ett blixtkrig. Han hölls utanför den inre kretsen. Det var Rytis och Wittings hållning som blev avgörande. Tyskland visade sig inte angeläget att få med Finland. Sveriges situation var utomordentligt intressant, Günther, utrikesministern, fördes uppenbarligen i viktiga frågor bakom ljuset av sin kollega Witting i Finland. Vid mer än ett tillfälle var också frågan om en union mellan Sverige och Finland aktuell, men detta projekt omintetgjordes slutligen genom förbud från Molotov.

Kriget kom, Finland slöt upp på Tysklands sida. Vi vet hur det gick.

Den 36-te gången i SOV-s regi i Sverige var vi samlade den 8 november 1980 till höstträff. Andra hösten i rad i Spårvägsrestaurangen, Enskede. Av de föranmälda hade kommit 196 och 14 stannat hemma på grund av sjukdom och annat. Senare under kvällen anslöt sig en grupp rågöbor, som tidigare varit upptagna.

Efter Manfred Hambergs inledande ord gick kvällen i musikens och sångens tecken vid sidan om ätandet, pratandet och dansandet. Ivve Lindells trio spelade, sjöng och underhöll. Mycket god mat serverades från restaurangchef Karl Schneiders kök.

Fyra lotterivärdinnor sålde de tusen lotterna "som smör". Bland lotterivinsterna fanns 2 tavlor (målade av Alexander Samberg) som fördes hem av Gertrud Engdahl, Ormsö och Åke Bergström, make till Katarina Hedenström, Ormsö.

Lite statistik över festdeltagarnas "hemhörighet".

Rickul 74 pers., Ormsö 63, Nuckö 35, Runö 9, Rågö 5, Nargö/Reval 5, Korvik 4 och Vippal 1.

Från Ormsö på Sverigesbesök var Oskar Berggren med.

Vi återkommer med bilder i nästa Kustbon.

HM

Finland lyckades trots allt åter hävda sin självständighet i den fred vid vars förspel Sverige spelat en förmedlande roll.

I denna korta anmälan har bara några linjer i Andreens bok kunnat nämnas. Det spännande händelseförloppet är emellertid skildrat på grundval av djupgående källstudier, och skildringen får liv genom författarens egna minnen från tjänstgöring i Statens informationsstyrelse under åren 1940 – 1944.

Per G Andreen, Finland i brännpunkten mars 1940 – juni 1941 (Lindfors nya Bokförlag AB, 1980).

Edvin Lagman

Brev 40-årsjubilerande rågöbor

Den berömda sångartrion Herman Rosenberg, Paulina Blomkvist och Maria Espling

Foto Ronnie Ericson

Den 18 oktober (egentligen den 17:e kl 23.22) var det 40 år sedan den första omgången rågöbor anlände till Sverige.

En händelse som naturligtvis måste firas. Och vad var då lämpligare än att samlas på Björkö (Rågö i Sverige) i Roslagen. Där är de flesta rågöbor bosatta, där finns också de bästa möjligheterna för inkvartering.

Sammanlagt lyckades vi samla ihop dryga 60-talet personer. Av skilda orsaker kunde inte alla infinna sig.

Efter välkomsthälsning och programförklaring inleddes festligheterna med Per Söderbäcks film om vardag och fest på Rågö. Därefter serverades smörgåsar och öl (läsk för dem som så önskade). Vi sjöng också allsång och hade trevligt i största allmänhet.

När magen fått sitt måste också ögat fröjdas. Det var nu som Rågöbornas danslag fick göra rätt för brödfödan och det med besked ("Koma tåm sja från danslage å?") var en ofta återkommande fråga när budet gick ut om fi-

randet). Alla ville ju ha minnet kvar av de gamla danserna, och efter uppvisningen fick alla delta i dansen. Det dansades spadspan, krakovjak och andra sällskapsdanser från förr.

Så småningom var det dags för kaffe med hembakat bröd. Det var också då vår "kom-fram-och-säj"-are lockade folk att minnas 40 år tillbaka i tiden. Han bad en av deltagarna att komma fram och berätta om uppbrottet, ankomsten till Sverige och första tiden på svensk mark. Vi fick också veta hur man några år senare kom över finska viken i egen båt, en mörk vinternatt. Nog så dramatiskt. Många vackra ord sades av en måg (född rikssvensk), och som avslutning på sitt tal uttryckte han en önskan att få höra Estlands nationalsång på originalspråket.

Stämningen – som var god redan från början – hade plötsligt blivit högtidlig, ja nästan lite andäktig. Men så bad vår nestor att få komma fram och sjunga en gammal visa – till allmänt jubel. Efter den visan följde flera visor

och gamla skillingtryck framförda av en trio.

Som avslutning på sångstunden sjöngs Estlands nationalsång – enligt tidigare önskemål – och slutligen "Modersmålets sång" unisont.

Innan vi återgick till den allmänna oordningen lekte vi "Skamläiken" ("fria på narri"). Vi borde faktiskt leka lite oftare, det var roligt.

Dansen och pratet fortsatte till långt in på småtimmarna då vi mer eller mindre motvilligt måste bryta upp och var och en gå till sitt.

Till sist ett tack till alla er som ställde upp och bidrog – var och en på sitt sätt – till att göra kvällen till ett vackert minne. Och till er som av olika anledningar inte kunde delta – vi saknade er.

Så blev den 18 oktober åter en dag att minnas.

På återseende om tio år!

Sköt om er!

Karin

FRÅN HEMBYGDSDAGEN

24 augusti 1980

Foto Ronnie Ericson

Styrbjörn Bergelt, tagelharpa och "vi" på hembyggsdagen 1980

Gästerna låter sig väl smaka av spårvägsrestaurangens doppa

Föredragshållaren Bo Nikander (längst t.h.) dricker kaffe tillsammans med styrelsemedlemmar

Styrbjörn Bergelt signerar sin skiva "Tagelharpa och videflöjt"

Brev från Mallorca

Nargöpojken Erik Schmidt bor sedan många år på Mallorca, där han etablerat sig som konstnär och resebyråman. Han läser Kustbon och håller kontakt med redaktionen. Så småningom kan läsarna vänta redogörelser för och berättelser om nargöbornas sjöfart, författade av Erik Schmidt. Vi känner honom sedan tidigare som en rapp och fängslande skribent med skildringar från resor jorden runt.

Under det senaste året har Erik Schmidt varit upptagen med att förbereda en separatutställning i Palma de Mallorca. Han meddelar nu, att allt äntligen är klart, tavlorna färdiga, trycksakerna tryckta och hans egen nedvarvning påbörjad. Ja, när Kustbons julnummer når ut till läsarna är egentligen Eriks utställning ett minne blott: den varade 6 – 20 november.

I maj upphörde Erik att vara delägare i resebyrån och blev återigen målare på heltid; som han själv uttrycker det: som teckningsläraren som ritar på dagarna och suddar på nätterna.

Med det senaste brevet till red. följde också en kopia av nargöbornas evakueringsorder, som kommenteras på annat ställe i detta nummer.

För Erik Schmidt och hans mor var denna utrymning endast en del av tragedin, den del som utspelades på Finska viken, där de i en lånad båt övergav sitt hem sedan åtta generationer.

Den andra delen av tragedin utspelades ungefär samtidigt på Biscayabukten, där hans far kapten August Schmidt den 14 juli med sin besättning i en livbåt rodde mot franska kusten, sedan hans fartyg skjutits i brand av tyskt flyg. De anhöriga underrättades om sänkningen, men fick inget veta om besättningens öde, förrän kapten Schmidt oväntat återvände i oktober.

Det är ju litet sent att önska lycka till med utställningen i Palma, men å andra sidan är vi förvissade om att den blev en framgång; vi råkar nämligen veta att Erik Schmidt var en osedvanligt skicklig konstnär redan för årtionden sedan, när han ännu ställde ut i Sverige.

KALLELSE TILL ÅRSMÖTE

Tid: Lördagen den 28 mars 1981 kl 18.00

Plats: EESTI MAJA, Vallingatan 34, 1 tr, Festvåningen, Sthlm

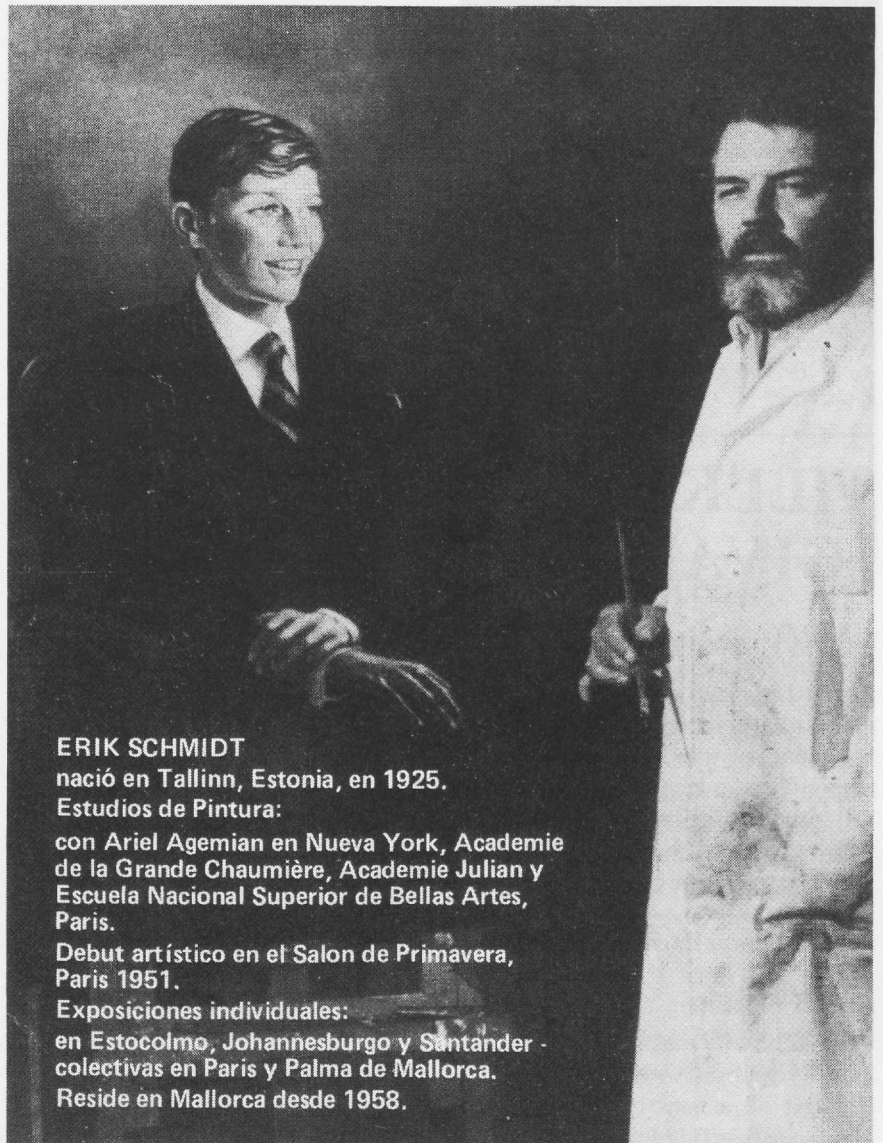
Dagordning enligt stadgarna

Kaffeservering

Visning av diabler

Lotteri

Styrelsen för Svenska Odlingens Vänner

ERIK SCHMIDT

nació en Tallinn, Estonia, en 1925.

Estudios de Pintura:

con Ariel Agemian en Nueva York, Academie de la Grande Chaumière, Academie Julian y Escuela Nacional Superior de Bellas Artes, Paris.

Debut artístico en el Salon de Primavera, Paris 1951.

Exposiciones individuales:

en Estocolmo, Johannesburgo y Santander - colectivas en Paris y Palma de Mallorca.

Reside en Mallorca desde 1958.

E.L.

Erik Schmidt framför sitt porträtt av en yngling (är det Spaniens kronprins?)

Hyllning till Agnes Hermansson på 75-årsdagen

Agnes Hermansson i talarstolen iförd sin väst-götadräkt

Vi är några av Dina gamla elever från runötiden – och vi vet att vi kan tala för många flera – som på detta sätt vill hylla Dig, även om det nu hunnit gå några dagar sedan den stora högtiden inföll.

Trots Din ungdom växte Du Dig genast in i Ditt kall att undervisa oss, Dina skolbarn, som fötts i en för Dig helt visst främmande miljö, och Du har under Dina år på Runö förutom kunskaper gett oss mycket av den fostran som behövs för livet. Du har varit minnesgod – sedan skoltiden har Du med stort intresse följt oss och övriga runöbor i alla livets skiften.

Det är dock inte bara oss runöbor Du hyser varma känslor för, många är de övriga estlandssvenskar, gammal-svenskbybor och andra som Du har rum för i Ditt hjärta.

För allt detta vill vi innerligt tacka Dig och önska Dig hälsa och goda krafter för kommande dagar.

Dina elever genom

Thomas Lorentz

HERBERT SUNDIN avliden

Elektroingenjören, mångsysslaren och runövännan Herbert Sundin avled i september, 87 år gammal.

Som en stormvind kom han till Runö i juni 1937 och fick där genast rycka in som organist för att rädda midsommar-dagens högmässa, som annars fått inställas eftersom jag drabbats av mässlingen och öns enda återstående orgelspelare, min far Henrik, klockaren, i prästens frånvaro måste tjänstgöra som officiant. Detta var upptakten till Herberts livslånga kärlek till estlandssvenskarna och speciellt till runöborna.

Fastän körledare i Salemkyrkan i Huvudsta, en kyrka tillhörande Svenska Missionsförbundet, till stor del uppbyggd av honom och hans släkt, var han inte främmande för det mer gammallutherska sättet att fira högmässa som brukades på Runö. Han åstadkom en friskhet i psalmsången som satte sina spår i gudstjänstfirandet på Runö under resten av den tid det förunnades oss att bo kvar där.

Sina största insatser för Runö gjorde dock Herbert som skicklig fotograf, först vid sitt besök 1937, sedan vid ytterligare ett den 2 augusti och sist men inte minst vid runöbornas ankomst till Sverige 1943 och 1944. Efter sin senare resa (han medföljde S/S Kalevipoeg – i svensk folkmun kallad "Kalle på väg" – på en segling från Pernau) har han sammanställt ett album, innehållande ett 60-tal fotografier med tillhörande text. Det första

TILLKÄNNAGIVANDEN

GLÖM EJ BORT 15 JANUARI

Senast 15 januari måste du betala prenumerations- och medlemsavgiften. Du kommer tyvärr inte att få din Kustbon om betalningen uteblir.

Till följd av stora kostnadsökningar måste vi tyvärr fr.o.m. 1981 höja prenumerationsavgiften till 40:-.

Dödsannonser

Allt har blivit dyrare från år till år, så även tryckningen av Kustbon. Bidraget till annons i Kustbon om en familjemedlems bortgång har ända sedan 1969 varit 60 kronor.

Vid starten 1944 var bidraget kr 15:-, från 1952 20:-, från 1960 30:- och från 1966 50:-.

Från 1981 blir det en symbolisk höjning till 100 kronor. Det är ett mycket blygsamt belopp jämfört med motsvarande annonsering i dagspressen.

SOV-s styrelse

Till salu

Oljemålning: "Bondgård från byn Rumpo på Vormsö", Rich. Freuchtenhover 1938. Böcker: Klein, Runö, Söderbäck, Estlands svenskbygd 1939, Kaulitz-Niedeck, Hapsal 1930, Tidskriften "Kustbon" 19 aug. 1938. Tel. 0758/503 60

Voldemars Rullis
Bolindervägen 133
175 74 Järfälla.

Postgiro 89 17 28 - 8

fotot visar Herbert, sittande på en kulle med Turebergs kyrka och sjön Edsviken i bakgrunden och är försett med texten "Jag spejar vida över havets våg, ty till Runö och till runöborna står min håg". De övriga fotografierna har alla välvalda motiv från Runö och är i sig fina kulturdokument från en nu svunnen tid.

Från Runö hade Herbert vid återresan med sig en mängd gamla föremål, ett helt litet museum, vilket han senare, när han på 60-talet avvecklade detta, generöst återskänkte – var sak till sin forne ägare eller dennes släktingar.

Genom åren har Herbert således visat sig vara en av de allra trognaste runövännerna bland rikssvenskarna. Han var medlem i Runöbornas Förening och prenumerant på denna tidskrift, i vilken han även medverkat som skribent. Många runöbor har varit gäster i hans hem i Tureberg, både före och efter kriget, och även senare, när familjen flyttat till Gröndal.

Under sin livstid ville Herbert inte lämna ut sina fotografier för publicering och han kunde ibland bli upprörd om detta ändå gjordes utan hans tillstånd. Hans maka Bojan har nu lovat att i mån av tid och kraft lämna fotografierna till de familjer som är avbildade på dem och de större gruppbilderna till respektive förening. Bojan är också sedan länge en varm runövän. Vi deltar i hennes, sonen Bertils och döttrarna Birgittas och Elisabeths djupa sorg.

Herbert Sundin var en människa full av sång och liv. Jag vill gärna här upprepa de rader ur Britt G. Hallqvists psalm som hans familj hade med i dödsannonsen: Det finns glädje bortom graven och en framtid full av sång.

Thomas Lorentz

OLOF J ANDERSIN

Olle Andersin lämnade alltför tidigt och helt oväntat för alltid sin folkstam estlandssvenskarna, sin familj och sina vänner. Han var född i Saxby på Ormsö den 5 januari 1933 och avled den 3 augusti 1980 i Huddinge.

Under andra världskrigets stormar kom Olle till Sverige som tidårig pojke. Redan i tonåren visade han affärs-

PER G. ANDREEN

FINLAND I BRÄNNPUNKTEN

mars 1940 – juni 1941

"Finland i brännpunkten mars 1940 – juni 1941" av Per G Andreen är ett vetenskapligt arbete, som har framgått ur långvariga studier och djupgående forskning. Stilen är spänstig, koncis och medryckande.

Det allvarliga syftet hindrar inte författaren från att ta vara på humoristiska drag i händelser och yttranden under de femton månaderna mellan vinterkriget och fortsättningskriget.

Boken har således ett dubbelt ärende. Den vänder sig självfallet till historievetenskapens idkare och ämnessvenner. Framtida forskning rörande Finland under det andra världskriget kommer inte att kunna förbigå Andreens undersökningar. De torde i mångt och mycket få riktningsgivande betydelse.

Men boken är också skriven för en vidare läsekrets. Alla som intresserar sig för nordens och särskilt Finlands öden under det andra världskriget, bör unna sig den stimulans och de klarhetsupplevelser som "Finland i brännpunkten" kommer att skänka dem.

Läsaren märker snart att analyser och resultatet på flera punkter har en bärvidd, som inte är begränsad till den behandlade epoken. En sådan punkt är nödvändigheten av ett starkt försvar för en liten stat som vill hålla sig på avstånd från stormaktskonflikter. En annan punkt är de fördelar som Sverige och Finland kan bereda varandra därigenom att vardera staten – men hänsynstagande till den andra – på ett klokt sätt tillvaratar egna intressen.

Lindfors Bokförlag AB

talang. Under 60-talet hade han hunnit bilda familj, bygga egen villa och starta grossistfirma med hobbyartiklar. Han var också en eldsjäl när det gällde att samla kulturhistoriska minnen från sitt ursprungsland och från sin hemö Ormsö. Särskilt kan nämnas, att han 1974 gav ut guld- och silvermedaljer till 100-årsminnet av presidenten Konstantin Päts' födelse. Samma år sände han också ut ett silvermynt med anledning av Estlands överbefälhavares general Laidoners 90-årsdag.

Före insjuknandet hösten 1979 hade Olle Andersin planerat att ge ut tre olika minnespenningar inför esternas världsfestival ESTO 80 i Stockholm. På ett av dessa mynt förevigade han sin lilla folkgrupps tidigare bosättning

PETTER ANNAS DÖD

Petter Annas, svenskbybo, född den 21 januari 1908 i Gammalsvenskby i Ukraina, avled den 14 sept. 1980 i Slite och jordfästes i Othems kyrka den 25 sept. 1980. Med andra svenskbybor steg han i land i Trelleborg den 1 aug. 1929. Efter studier bosatte han sig på Gotland och blev till yrket lantbrukare. Vid sidan om hade han flera

genom en vackert utformad kartskick över Ormsö.

Närmast sörjande är hustrun Birgitta och tre söner, Kent, Robert och Henrik, modern Agneta och system Inger.

Må solen lysa över hans minne!

Hans Kröndström

Herbert Lagman

Med konvoj mot öster

Det var en skön och varm sommar, krigssommaren 1941. Ute på landet hade vi egentligen ingen känning av kriget, men dunkla rykten om dess förlopp nådde oss då och då. Tyskarna hade erövrat Litauen på två dagar utan att egentligen ha rönt något större motstånd. Lettland hade besatts på två veckor, och den 7 juli överskred de första tyska förbanden den estniska gränsen i söder. Redan följande dag erövrades Pärnau, och den 9 juli gjorde en motoriserad tysk bataljon en framstöt mot den lilla staden Märjamaa. Denna framstöt slogs dock tillbaka, och det lyckades de retirerande ryska trupperna att upprätta en frontlinje tvärs över Estland längs Embachfloden, över sjön Vörtsjärv samt genom sumpmarkerna norr om staden Pärnau.

Uppbromsningen av den tyska framryckningen gjorde det möjligt att genomföra mobilisering i norra Estland. Mobiliseringsordern kom den 22 juli, exakt en månad efter krigets utbrott. Redan vid femtiden på morgonen nästa dag marscherade vi i väg till kommunalhuset, med ränseln över axeln. Någon extra utrustning hade ingen av oss tagit med sig. Vid kommunalhuset blev det upprop efter namnen, och det visade sig att alla infunnit sig som be-

fann sig i hemtrakten. Man hade också ordnat med skjuts redan i förväg, och vid sjutiden begav vi oss i väg. Vi var inalles femtiofyra svenskar, som denna morgon drog bort från sina hem och anhöriga mot okända öden, de flesta för att aldrig mera återvända.

Vid middagstiden ankom vi till Hapsal, där vi till en början samlades nere vid Afrikastranden. Där blev det återigen upprop och vi fick avlämna våra pass. En av männen från Bergsby, som i vardagslag ansågs för en smula "enkel", hade varit förutseende nog att ta med sig hästpasset i stället för sitt eget pass. Han ansågs för mindre vetande och fick återvända hem.

Mobiliserade hade anlant också från de övriga kommunerna i distriktet Läänemaa, och vi var nu sammanlagt 1500 man. Hälften av dessa uttogs redan samma kväll och sändes vidare med tåg. De återstående, däribland även jag, övernattade i Hapsal i några tomma byggnader nere vid Strandpromenaden. Först vid middagstiden följande dag fick även vi order att bege oss till stationen.

Resan till Reval företogs i vanliga godsvagnar. Vi ankom på eftermiddagen till vår bestämmelseort utan några intermezzon. Till att börja med inhystes vi i en skola, och än så länge sväva-

de vi i ovisshet om vart man ämnade sända oss. Senare på kvällen blev det emellertid åter uppställning, och denna gång ledde vår väg ned mot hamnen. Vi skulle alltså till Ryssland. Gatorna var nästan folktomma där vi marscherade fram. Blott enstaka vandrare hade vågat sig ut så sent på kvällen. Framför tåget och på båda sidorna gick beväpnade vakter. Vi sjöng ett par marscher i början, men så tog någon upp nationalsången *Mitt fosterland* . . . , och alla stämde in så att det ekade mellan husen. Vakterna gjorde knappast några försök att protestera, trots att det var strängt förbjudet att sjunga den gamla nationalsången. En och annan vandrare stannade och såg efter oss, och ett par kom t.o.m. fram för att fråga om någon av oss hade några brev som de kunde vidarebefordra till våra anförvanter.

Nere vid hamnen låg några fartyg redo för vår räkning. Det mörknade redan då vi fick order att gå ombord. Luckorna ovan till stängdes, och vi förbjöds under hotelse till livet att komma upp på däck.

Där satt vi alltså nere i mörkret och väntade. Emellertid dröjde det innan maskinerna sattes i gång. Plötsligt hördes surr av flygmaskiner, och så började luftvärnskanonerna hosta. Tydligt var det någonting i görningen som förhindrade avfärden. Först fram emot morgonen blev allt återigen lugnt. Då sattes maskinerna i gång, och av fartygets rörelser förstod vi att vi nu lämna- de hamnen.

Vid notiden på morgonen tilläts vi att komma upp på däck. Solen sken varmt och små krusningar gick på den blanka vattenytan. Långt borta i väster skymtade Nargön som en smal strimma. Öster om oss var emellertid den estländska kusten fullt synlig. Vi hade den hela tiden i sikte. Blott då vi kom i närheten av Narva försvann strandlinjen för en stund utom synhåll för att därpå återigen dyka upp på så mycket närmare håll. Men detta var inte mera Estland.

Vår konvoj bestod av tre fartyg med mobiliserade ombord. I täten gick en minsvepare, och på båda sidorna eskorterades vi av kanonbåtar. Dessa senare skulle skydda oss mot fientliga luftanfall men skulle naturligtvis också se till att vi inte själva företog oss något på egen hand. Allt förlöpte

kommunala uppdrag. Dessutom var han organist, kyrkvärd och ledamot av kyrkorådet.

För svenskbyborna var han organist samt sång- och körledare.

När Föreningen Svenskbyborna bildades 1954 valdes Petter Annas till föreningens förste ordförande.

Denna post innehade han intill 1971, då han av hälsoskäl avböjde omval.

Petter Annas initiativ till en svenskbygd blev verklighet. Den 1 augusti 1977 – på svenskbydagen – invigdes den vid Roma kyrka på Gotland, där Svenskbyklockstapeln står vid grinden.

Hugo Mickelin

MARIE UNDER DÖD

Den främsta av estniska poeter, Marie Under, var född i Reval den 27 mars 1883. Hennes föräldrar var födda på Dagö. Hon avled i Stockholm den 25 september 1980 och jordfästes den 20 okt. i Jakobs kyrka i Stockholm.

Marie Unders litterära verksamhet inleddes 1904. Under sin verkamma tid publicerade hon 35 originaldikt-samlingar. Dessutom har hon också översatt litteratur från ryska, tyska, svenska och andra språk till estniska. Från 1944 var hon bosatt i Sverige och vid sidan om det litterära arbetade hon 1945 – 1957 på Drottningholms teatermuseum.

Hugo Mickelin

emellertid lugnt i det avseendet.

Under hela färden gynnades vi av det härligaste sommarväder. Tjärnan på däckets blev nästan brännhet, och vi spankulerade omkring i bara skjortärmarna dagarna i ända. Någon känning av krigsverksamheten hade vi egentligen inte. Fram på dagen siktade vi ett par flygplan inne vid kusten, men dessa vek av inåt land efter en stund, varför vi antog att det var ryska plan. På ett par ställen kunde vi se rökpelare stiga upp i luften, och vinden bar med sig dundret av kanoner. Men annars var allt fridfullt och lugnt.

På tredje dagens morgon passerade vi ön Hogland. Bakom denna dök plötsligt fyra pansarkryssare upp på något avstånd från varandra. Det var de första fartyg vi såg på vår resa. Litet längre fram mötte vi en väldig lastångare som målats i skyddsfärger. Den passerade oss på så nära håll, att vi tydligt kunde läsa namnet: Stalin, stod det med stora bokstäver på fören. Ett mindre fartyg följde tätt efter. Båda var tydligen på väg till Reval, kanske efter en ny uppsättning levande last.

Trafiken blev efter hand livligare. Här och där syntes mindre fartyg på vattnet. En liten motorbåt, fullastad med passagerare, kom från Orenburg och strök förbi oss med full fart i nordostlig riktning. Vi visste inte om det var flyktingar den hade ombord eller bara vanliga passagerare.

Vid tolvtiden på dagen passerade vi Kronstadt och närmade oss nu efter hand Peter den stores stad. Minsveparen och kanonbåtarna hade vid det här laget redan lämnat oss. Då vi nådde Leningrad hade solen redan hunnit närma sig horisonten. Det första tecknet på att vi närmade oss staden var ett par väldiga ballonger som långsamt steg upp i luften, där de blev hängande som stora ägg. De följdes av andra, och snart var hela luftrummet ovanför staden uppfyllt av dem. Det var spärrballonger, som sattes upp för att förhindra eller åtminstone försvåra fiendliga luftanfall mot staden.

Då vi närmade oss hamninloppet, hade solen redan hunnit dölja sig bakom synranden. I nära två timmar gled vi fram mellan de båda stenväggarna, som skyddar hamninloppet till Leningrad. Det är måhända den längsta

Estland i Nordiska museet

Här har vi "brudgummen" Anders Ericson och "bruden" Eva Enggrön. Foto Ronnie Ericson

I anslutning till utställningen Estland i Nordiska museet uppträdde ånyo Rågöbornas danslag söndagen den 26 oktober 1980 inför ett hundratal åskådare.

Förra gången – den 13 juli – var trängseln mycket stor. Synd att de

våra ej kom till Djurgården på den första kortfristiga vinterdagen för att skåda den ännu (i skrivande stund) pågående utställningen och se rågöbröllopets intåg med efterföljande folkdanser.

H. M.

hamnpir någon stad i världen har. På sina håll hade några björkar slagit rot mellan stenarna, och bakom dem skymtade en vakthydda fram.

Då vi äntligen lade till vid kajen hade det redan hunnit bli mörkt, så mörkt det nu kan bli en natt i juli. Vi fick dock inte gå i land omedelbart, utan måste tillbringa ännu en natt ombord.

Vi blev purrade vid femtiden på morgonen och tillsades att samla ihop våra tillhörigheter samt gå i land. Min resväska hade vid det här laget hunnit lätta betydligt. Provianten som jag haft med mig hemifrån hade i det närmaste tagit slut, och förutom tandborsten och en omgång underkläder innehöll den just ingenting. Jag hade alltid varit av den åsikten, att man borde resa så lätt och bekvämt som möjligt.

Det första jag fick syn på då jag sömndrucken och yr i huvudet klättrade upp på kajen var en kvinnlig polis i blå kjol och blå uniformsrock. En bas-kermossa satt nedtryckt på hennes askgrå flätor. I handen höll hon en bössa som var nästan lika lång som hon

själv. Det var en flicka i nitton- eller tjuogoårsåldern. Hon försökte inta givaktställning, men det ville inte lyckas riktigt. Tydligen var hon generad av att se så mycket manfolk framför sig på en gång, därtill "utlänningar". Att en del av männen kom med tvetydiga tillrop gjorde naturligtvis inte saken bättre. Som väl var förstod hon inte estniska. I detsamma uppenbarade sig emellertid ett par ryska officerare, och så kommenderades det till uppställning. Efter en kort mönstring kommenderades det vänster om och så bar det av in mot staden.

Marschen blev emellertid inte lång. Bakom ett stort varumagasin gjorde vi halt, och så försvann ryssarna igen. I stället uppenbarade sig ett par civilpersoner som vi antog vara läkare, eftersom de bar vita skyddsrockar. Det var en man och en kvinna. Kvinnan hade ett måttband prydligt kastat över axeln. Vi fick order att ställa upp oss igen i rad och ta av oss kavajerna. Sedan tillsades vi att knäppa upp våra byxor framtill. Denna order väckte liv

Familjenytt

Vigda

Lena Thomsson

Mats Norell Husby, Dalarna.

Lena, dotter till Edita o. Gottfrid Thomsson.

Bruden klädd i Rickuldräkt med säp-pol. Brudgummen i Hedemora folkdräkt.

och rörelse bland männen. Sovjet hade ju ända från sin tillkomst varit ett slutet land och ingen av oss visste närmare om förhållandena där. Rykterna hade däremot florerat desto vildare. Bl.a. visste man förtälja att kvinnor tillhandahölls på kort och att det fanns avelshus av olika slag. Här var det troligen värning för något dylikt, menade man. Några av männen, som trodde sig ha största utsikten att hamna på något sådant, ropade högljutt och höll sig framme, medan andra hojtade och skrattade. Ryssarna förstod inte anledningen till vår munterhet och blev litet konfunderade. Så småningom lyckades de dock klagöra sitt ärende. Ingen av oss kunde ryska särskilt bra, men det var dock flera som kände till ordet **våsj** – lus. Det var alltså fråga om en i Ryssland helt vanlig lusbesiktning.

Efter att sålunda ha undersökt alla hårbevuxna ställen på våra kroppar avlägsnade sig de båda personerna i vita rockar. De som hoppats på att få komma in på något avelshus hade anledning att känna sig snopna. Kanske hade man bara letat efter någon ny lus-sort för vidareplantering. I så fall blev också de besvikna. Men måttbandet då? Ja, det hade väl kommit med mest för pyndadens skull.

Döda

Edvard Rosen född 12 maj 1894 på Nargö död 4 juli 1980

Alfred Edgar Hallman född 2 febr. 1921 i Vippal död 2 sept. 1980 i Stockholm

Brita Maasik född Lundgren, 10 okt. 1894 i Rantasalmi, Finland död 10 sept. 1980

Marie Karis född 19 mars 1888 i Röngo, Dorpat död 30 sept. 1980 i Sigtuna

Johannes Heinamaa född 9 nov. 1901 i Vippal död 6 okt. 1980 i Hallstahammar

Lydia Mosberg född Friberg 7 maj 1921 på Ormsö död 30 okt. 1980 i Stockholm

Nils Sedman född 2 febr. 1933 på Nuckö död 30 okt. 1980 i Stockholm

Katarina Berggren född Söderholm, 14 nov. 1910 på Ormsö död 31 okt. 1980 i Stockholm

Agneta Lindblom född Alkvist 18 dec. 1896 på Ormsö död den 1 nov. 1980

Anders Enkel född 6 jan. 1912 på Ormsö död 6 nov. 1980 i Saltsjö Boo

Maria Nordman född Svärd 15 febr. 1922 på Ormsö död 11 nov. 1980

Alfred Schönberg född 13 febr. 1908 i Rickul död 11 nov. 1980 i Sollentuna

Katarina Massalin född 8 nov. 1896 på Ormsö död 18 nov. 1980 i Stockholm

Min älskade Make
Vår käre Far

Olof Andersin

född på Ormsö 5 jan 1933
har i dag stilla insomnat
och lämnat oss, mor, syster,
svåger, övrig släkt och
vänner

Snättringe 3 aug 1980

BIRGITTA

KENT

ROBERT HENRIK

*Tack älskade Make
för år som gått
Tack kära Pappa
för allt vi fått
Hav tack för ditt goda
och trofasta hjärta
Nu vilar du tryggt
från all smärta*

Vår älskade

Lena Blomberg

* 6 jan 1895

† 24 maj 1980

har lämnat jordelivet för
det himmelska

I tacksamt minne bevarad av

SYSTRAR

Syskonbarn

Släkt och Vänner

*Trygg i min Jesu armar
Trygg i hans herdefamn
Gömd i hans rika kärlek
Finner min själ sin hamn*

Vår älskade

Matilda Borrman

* 3 december 1890

insomnade lugnt och stilla
efter ett långt och tåligt
buret lidande.

Hennes ljusa minne bevaras
i stor tacksamhet

Huddinge 19 oktober 1980

BARNEN med

FAMILJER

Syskon

Övrig släkt och vänner

*Skönt är att vila när
krafterna domna
Trött efter världens
växlande strid
Skönt i den eviga vilan
få somna
Sov lilla Mamma
Vila i frid.*

Vår käre

Karl Brunberg

född den 27 september 1902 i Rickul

död den 27 juni i Canada

Sörjes av maka, dotter med familj

i Canada samt

kusinerna i Sverige

*Tidevarv komma,
Tidevarv försvinna,
Släkten följa släktens gång.
Aldrig förstummas
Tonen från himlen
I själens glada pilgrimssång.*

Min älskade Make
vår käre Far

Fridolf Isberg

* 19/1 1906

har i dag stilla insomnat.
Sörjd och saknad av
oss, broder, övrig
släkt och vänner

Tenhult den 30 augusti 1980

Ida
Erik
Inger

*Smärtans stunder ila,
Allt ej evigt är,
Snart skall jag få vila
Hos min Jesus kär.*

TACK till SOV,
släkt och vänner
för blomstergården
vid båren.

Vår käre Mor
och Mormor

Maria Malvik

* 23 januari 1905

har i dag hastigt lämnat
oss i djup sorg och saknad
Gröndal den 28 oktober 1980

ELVINE och ROLF
INGE och ÅKE
Barnbarn
Syster
övrig släkt och vänner

*Livet försvinner i hast som en dröm
År efter år ila bort
Livet försvinner likt brusande stöm
Skyndsamt det ilar så fort*

Min käre Mor
vår Mormor

Katarina Pihl

* 20 december 1895
† 20 juni 1980

har i dag stilla insomnat
KATARINA
Barnbarnen
Bröder och Svägerska
Övrig släkt och vänner

*Kära lilla Mamma,
nu är Din strävan slut
All oro den är borta och
Du får vila ut.
För allt jag vill Dig tacka
för kärlek rik och stor
För omsorg och all möda
Tack kära lilla Mor*

Vår käre

Elfriede Nilsson

född Laasi

född 9 juni 1897 i Tallinn, Estland
död 1 okt. 1980 i Toronto, Canada

har efter en lång
tids sjukdom stilla
lämnat oss släktingar och
vänner i Sverige, Canada
och U.S.A. i sorg och saknad

*Jag är uppståndelsen och livet.
Den som tror på mig, han skall
leva, om han än dör.
Joh. 11:25*

Vår käre Mor
Farmor, Mormor
och Gammelfarmor

Maria Törnblom

* 14 maj 1886
† 17 juli 1980

I ljusst och tacksamt
minne bevarad

JOHAN
KATARINA och HILMER
Ingrid och Bernt
Alvin och Kerstin
Stig

Hannes och Birgit
Barnbarnsbarn

Övrig släkt och vänner

*Flitig och strävsam då krafterna räckte
Stilla och nöjd har Du levat Din tid
Ända tills allmakten livslågan släckte
Ljust är Ditt minne vila i frid*

Vår älskade Mamma
Mormor och Farmor

Gertrud Lundström

f. Lindkvist

* 7-1-1891 Ormsö

† 4-7-1980 Hägersten
har lämnat oss barn,
övrig släkt och vänner
i sorg och saknad

Barn
Barnbarn
Barnbarnsbarn

*Vi hann ej säga dig
farväl
ty döden kom så fort.
Men låt oss säga dig
ett tack
för allt vad gott du gjort*

Min älskade Maka
vår käre Mor,
Mormor och Farmor

Linda Agnes Norrman

* 28 maj 1905

har i dag stilla insomnat
Djupt sörjd och saknad av oss,
broder, svägerska, övrig släkt
och vänner

Kumla den 21 juli 1980
ALBERT

GUNNAR och RITA
UNO och LEMPI
VEINO och MAIVOR
SIGRID och BENGT-OVE
GUNDA och BENGT-GÖRAN
Barnbarnen

*Det kom en sommardag en
stilla vind
som smekte ömt Din trötta
kind
Liksom ett ljus som blåstes
ut
Din levnadsdag har nått sitt
slut*

Min käre make
vår far, farfar och morfar

Herman Åkerman

* 31/3 1898
† 5/2 1980

Djupt sörjd och saknad
Norrköping den 5/2 1980
OLGA

Valing och Kristina
Linnéa och Erik
Inga och Lars-Eric
Lennart och Karin
Barnbarnen
Syskonen

*Det är något bortom bergen
Bortom blommorna och sången
Det är något bakom stjärnor
Bakom heta hjärtat mitt
Hören – något går och viskar
Går och lockar mig och beder
Kom till oss ty denna jorden
Den är icke riket ditt.*

Vår käre

Maria Magnusson

* 20/12 1895

har efter en längre tids
sjukdom lämnat oss,
syskon övrig släkt och vänner
Eskilstuna den 17 september 1980

Syskon
Syskonbarn

*Flitig så länge krafterna räckte,
Fridsam och nöjd har du levat din tid.
Somnat när allmakten livslågan släckte.
Ljust är ditt minne.
Vila i frid!*

Bemärkelsedagar

1:sta kvartalet 1981

95 år

Maria Heldring, född Talberg den 6 jan. 1886, Rickul

90 år

Anna Elfrida Sandvik, född Palmkron den 13 jan. 1891, Vippal
Agneta Alberg, född Bergström den 7 febr. 1891, Ormsö

85 år

Agneta Jonell, född Wikström den 13 jan. 1896, Ormsö
Pauline Tanseri, född Råbovöita den 14 jan. 1896, Reval
Olga Rosen, född Rosen den 25 jan. 1896, Nargö
Maria Vikman, född Österberg den 29 jan. 1896, Nuckö
Maria Bergström, född Vahlberg den 6 febr. 1896, Ormsö
Katarina Steffensson, född Anders den 9 febr. 1896, Runö
Voldemar Friedrich Vilhelm Thomsson, född den 10 mars, Reval
Maria Nyholm, född den 11 mars 1896, Ormsö
Louis Voldemar Engmaa, född den 14 mars 1896, Reval
Kristina Norrman, född Vidgren den 17 mars 1896, Ormsö

80 år

Pauline Järve, född den 2 jan. 1901, Rickul
Maria Stahl, född Ambros den 3 jan. 1901, Rågöarna
Gottfrid Hagarsson, född den 6 jan. 1901, Runö
Asta Julia Leontine Nau, född Malm den 20 jan. 1901, Reval
Mathilda Dyrberg, född Hamberg den 22 jan. 1901, Rickul
Sigrid Böttker, född Nüchtern-Nyström den 23 jan. 1901, Reval
Sofia Liin, född Timmerman den 26 jan. 1901, Rickul
Elvine Bedman, född den 16 febr. 1901, Nuckö
Anna Jürgenson, född Umda den 17 febr. 1901, Reval
Alexander Ahlberg, född den 8 mars 1901, Rickul
Jakob Luks, född den 17 mars 1901, Rickul
Maria Tamp, född Koinberg den 30 mars 1901, Rågöarna

75 år

Isak Adolf Strömfelt, född den 1 jan. 1906, Runö
Lisette Grönlund, född Österlin den 3 jan. 1906, Rågöarna
Alexander Schönberg, född den 3 jan. 1906, Rickul
Maria Vesterby, född Treiberg den 8 jan. 1906, Rickul
August Gutman, född den 12 jan. 1906, Rågöarna
Lydia Brandt, född Nee den 2 febr. 1906, Nuckö
Magdalena Thomsson, född R Emmelman den 16 febr. 1906, Nuckö

Martha Högländer, född Sjölund den 24 febr. 1906, Rågöarna
Oskar Rander, född den 28 febr 1906, Vippal
Edgar Johannes Freiberg, född den 3 mars 1906, Nargö
Oskar Koinberg, född den 5 mars 1906, Rickul
Anders Holm, född den 12 mars 1906, Ormsö
Etienne Alexis Klesty, född den 13 mars 1906, Reval

70 år

Alfred Jakobson, född den 2 jan. 1911, Rickul
Oskar Söderlund, född den 19 jan. 1911, Rickul
Elfrida Alun, född den 26 jan. 1911, Nuckö
Eleonora Küün, född Klaus den 2 febr. 1911, Reval
Peter Blomkvist, född den 7 febr. 1911, Runö
Mathilda Margareta Aman, född Koinberg den 20 febr. 1911, Nuckö
Gerda Maria Ruth Linneberg, född Denecke den 21 febr. 1911, Reval
Olga Thomsson, född Sandsten den 21 febr. 1911, Rickul
Mina Ahlström, född Timmerman den 26 febr. 1911, Ormsö
Katarina Ahlberg, född Benholm den 3 mars 1911, Ormsö
Viktor Voldemar Jürgensman, född den 6 mars 1911, Nuckö
Maria Lilja, född Dahl den 29 mars 1911, Ormsö
Lars Lilja, född den 29 mars 1911, Ormsö

60 år

Maria Häggblom, född Nyman den 1 jan. 1921, Ormsö
Hans Åkerman, född den 2 jan. 1921, Ormsö
Benita Mickelin, född den 6 jan. 1921, Ormsö
Erich Kūlavee, född den 9 jan. 1921, Reval
Maria Fredriksson, född Kornblom den 11 jan. 1921, Vippal
Alide Luks, född den 3 febr. 1921, Rickul
Agneta Ahlström, född den 5 febr. 1921, Ormsö
Helga Louise Olsson, född Luther, den 5 febr. 1921, Neve
Ingrid Agneta Lindström, född den 8 febr. 1921, Rickul
Leander Valentin Gjärdman, född den 14 febr. 1921, Nuckö
Frans Sergei Herm, född den 15 febr. 1921, Nargö
Hilda Melita Koinberg, född Vesterbom den 20 febr. 1921, Rickul
Manfred Söderholm, född den 20 febr. 1921, Nuckö
Ingvald Stahl, född den 22 febr. 1921, Rickul
Anders Hjalmar Lilja, född den 24 febr. 1921, Ormsö
Axel Lindström, född den 25 febr. 1921, Ormsö
Maria Nordin, född Mickelin den 3 mars 1921, Ormsö
Axel Gottfrid Sjöström, född den 6 mars 1921, Nuckö
Gertrud Velin, född Ahlkvist den 7 mars 1921, Ormsö
Arthur Voldemar Pella, född den 9 mars 1921, Korkis
Ludmilla Koel, född Reiman den 19 mars 1921, Arensburg

God Jul och Gott Nytt År

tillönskas av Kustbon-S.O.V.

Edvin Voldemar Schönberg, född den 20 mars 1921, Nuckö
Harald Ahlberg, född den 30 mars 1921, Rickul
Adine Hallman, född Vitman den 31 mars 1921, Nuckö

50 år

Elsa Linnéa Beckman, född den 1 jan. 1931, Ormsö
Brita Linnéa Söderlund, född den 1 jan. 1931, Reval
Harald Beckman, född den 9 jan. 1931, Nuckö
Agnes Gunhild Hamberg, född den 10 jan. 1931, Rickul
Nils-Henrik Tennisberg, född den 12 jan. 1931, Rickul
Ivar Kärras, född den 15 jan. 1931, Reval
Sven Edgar Freiberg, född den 16 jan. 1931, Nargö
Alvar Söderholm, född den 16 jan. 1931, Nuckö
Agda Vinter, född den 16 jan. 1931, Korkis
Erik Valter Fagerlund, född den 20 jan. 1931, Runö
Olof Henrik Söderkvist, född den 21 jan. 1931, Ormsö
Klara Edvardsson, född Sekobon den 22 jan. 1931, Nuckö
Sven Sigvard Björkkvist, född den 24 jan. 1931, Ormsö
Lennart Schönberg, född den 8 febr. 1931, Rickul
Lilian Karin Mänd, född Korvet den 12 febr. 1931, Reval
Helmer Vikman, född den 12 febr. 1931, Nuckö
Elfrida Eglantina Edeborg, född Broman den 13 febr. 1931, Ormsö
Sven Timmerman, född den 15 febr. 1931, Nuckö
Johannes Byman, född den 19 febr. 1931, Ormsö
Einar Adelman, född den 22 febr. 1931, Nuckö
Harni Milder, född den 23 febr. 1931, Hapsal
Laine Dagmar Jältorp, född Mathiesen den 6 mars 1931, Nuckö
Hulda Östergren, född Lilja den 7 mars 1931, Ormsö
Ragnar Erik Rosenborg, född den 7 mars 1931, Rågö
Svea Linnéa Boman, född den 10 mars 1931, Rickul
Edla Karlsson, född Granberg den 10 mars 1931, Nuckö
Alide Saar, född den 16 mars 1931, Nuckö
Helga Larsson, född Kask den 18 mars 1931, Ormsö
Rosine Marks, född 22 mars 1931, Odensholm
Artur Amandus Kärman, född 27 mars 1931, Nuckö